

PROROK MALAHIJA.

(TEKSTUALNO-KRITIČKE BILJEŠKE I EGZEGEZA)

Dr. Janko Oberški.

SUMMARIUM.

In libro Malachiae prophetae tristes condiciones vitae religiosae et moralis Iudaeorum post reditum e captivitate babylonica reprehenduntur, quia populus necnon sacerdotes in lege Mosaica observanda valde negligentes erant, praesertim quoad praescripta levitica de offerendis dignis sacrificiis connubiaque illicita cum mulieribus alienigenis. Propter indifferentismum in vita religiosa et morali populus Iudaeorum variis calamitatibus et penuria in vita temporali ut justa poena affligitur immeritoque contra providentiam divinam de miseris suis condicionibus conqueritur. Hac occasione propheta futurum sacrificium mundum, immaculatum atque universale necnon instaurationem spiritualem tempore regni messianici atque diem iudicii universalis, cujus adventum Eliae prophetae reditus in terram praevenit, annuntiat, populumque ita in desperatione consolatur. Jamvero cum actualitas sententiarum hujus prophetiae a condicionibus hodiernis, mutatis mutandis, haud longe distet, expositio ejusdem libri prophetici certe aliquid profuturum speramus.

Upotrebljena literatura:* R. Kittel, *Biblia hebraica*,² Stuttgart 1925. — V. Loch, *Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*,² Ratisbonae 1886. — A. Rahlfs, *Septuaginta, i. e. Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, Stuttgart 1935. — J. Vajs, *Zacharias — Malachias ex Breviario c. r. bibl. aulice vindobonensis transcripsit notis variisque aliorum codicum lectionibus instruxit*, Veglæ 1915. — F. Vigouroux, *La Sainte Bible polyglotte*, Paris 1906, tome VI. — J. Fuerst, *Librorum Sacrorum Veteris Testamenti concordantiae hebraicae atque chaldaicae*,² Lipsiae 1932. — Gesenius — Buhl, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch*,¹⁷ Leipzig 1921. — Knabenbauer — M. Hagen, *Commentarius in prophetas Minores*,² *Cursus Scripturae Sacrae*, Parisiis 1924, tom. II. — F. Keil — F. Delitzsch, *Die zwölf Kleinen Propheten*, Leipzig 1888. — L. Fonck S. J., *Streifzüge durch die biblische Flora*, Freiburg im Breisgau 1900 (*Bibl. Studien* V, 1900, 1 Heft).

* Napominjem, da ovdje navodim samo onu literaturu, koja mi je u sadašnjim izvanrednim prilikama bila pristupačna.

UVOD.

Ako se, čitajući knjižicu proroka Malahije, duhom prenesemo u tužne prilike vjerske i moralne zapuštenosti odabranog naroda poslije povratka iz ropstva babilonskoga, i nehotice će nam se nametnuti misao poredbe te moralne zapuštenosti s današnjim teškim vjerskim i moralnim prilikama u svijetu, jer su, nažalost, i danas uglavnom jednaki uzroci opće moralne dekadence čovječanstva. Čovječanstvo je ostavilo Boga, koji je izvor žive vode, i u svojoj duševnoj žeđi traži uzalud napitka u razrovanim cisternama (Jer. 2, 13). Zato je potrebno, da se u današnjim desolatnim vremenima opet začuje snažan poticaj Božjega glasnika: »Vratite se k meni, pa ću se i ja vratiti k vama! — kaže Gospod nad vojskama«. (Mal 3, 7). S tom nakanom, držim, da ne će biti nesavremen moj skromni kritičko-egzegetski prikaz ove proročke knjižice, želeći ujedno, da proročka riječ Božjega glasnika među nama oživi i potakne naše duše na veću revnost u vršenju zakona Božjih i na veće pouzdanje u Božju providnost u današnjim teškim vremenima.

I. OPĆE NAPOMENE O KNJIZI PROROKA MALAHIJE.

1. Osoba proroka Malahije.

Malahija, kao posljednji od 12 malih proroka, završuje niz starozavjetnih proroka, jer od njegova vremena pa do Kristova dolaska nema više nijednog proroka do Ivana Krstitelja kao neposrednog preteče Spasiteljeva. Zato ga i Židovi zovu pečatom i svršetkom proroka.

Samo ime ovog proroka, hebr. מְלָאכִי, po svom etimološkom korjenu znači ili »moj glasnik«, ili bi moglo također značiti »glasnik Božji«, osobito ako se uzme u obzir dulje čitanje מְלָאכִי בְּיָדֵי, jer nije u hebr. rijetka pojava, da se svršetak vlastitih imena na יָדֵי skraćuje na י. kao na pr. u II Dnev. 29, 1 אֲבִיבָה; a u IV Kralj 18, 2: אֲבִיבָה ili אֲבִיבָה אֲבִיבָה.

Etimološki korjen riječi מְלָאכִי bio je sv. Jeronimu i nekim kasnijim egzegetima (Ribera, Rupertus, Tuitiensis, Simonis, Umbreit, kod protestanata Hengstenberg, Vitringa) povod mišljenju, da Malahija nije vlastito, nego apelativno ime za oznaku službe, pa stoga drže, da uopće nije postojao prorok ovoga

imena, nego ovu knjigu pripisuju Ezri. Razlog za potvrdu toga nalazili su u mišljenju targumista i u prijevodu LXX, koji ovo ime razrješuju prijevodom etimološkoga korjena s riječima: *ἀγγέλου αὐτοῦ*;¹ nadalje u tom, što se u knjizi Crkvenici (49. 13—15) u »Hymnus Patrum« ne spominje poimence Ezra, pa da je on uključen u broju 12 malih proroka pod imenom Malahije (Ribera).

Međutim ovomu se mišljenju protive svjedočanstva najstarije tradicije, kako hebrejska na čelu s parafrastom Jonathanom (živio nekako u vrijeme tik pr. Kr.), tako i kršćanska (sv. Ćiril Aleksandrijski, Efrem, Izidor Španjolski), a od kasnijih: Sanctius, Cornelius a Lapide, Reinke, Isopescul i većina novijih katoličkih egzegeta.² Osim toga nevjerovatno je, da bi jedino ova posljednja knjiga od 12 malih proroka nosila natpis samo simboličkog imena, tim više, što je pravo realno ime uvijek odnosnoj proročkoj knjizi podavalo veći ugled, nego simboličko. Kad bi dakle auctor ove proročke knjige bio Ezra, sigurno je, da bi nosila i njegovo ime, kao što nosi i historijska knjiga Ezrina.³ Inače nam o samom podrijetlu ovoga proroka nije ništa pobliže poznato niti iz same ove proročke knjige niti iz drugih vrela.

2. Doba proroka Malahije.

Što se tiče vremena, u kom je djelovao prorok Malahija, iz sadržaja same knjige razabire se, da je djelovao nekako u vrijeme Ezre i Nehemije, dakle u drugoj polovici 5. vij. pr. Kr., jer se u proroštvu sponira restauracija hrama, da se uzmognu redovito vršiti žrtve (1, 6—10; 2, 13; 3, 1.3), ili kako neki hoće još točnije: između Nehemijina prvog (445—433) i drugog (430—425) boravka u Jerusalemu, što čini se da je najvjerojatnije.⁴ Opis prilika, kako nam ih ocrtava prorok Malahija, podudara se s opisom prilika u knjizi Ezre i Nehemije, u kakvim se nalazio židovski narod nakon povratka iz ropstva. Svećenstvo nije vršilo svoje službe točno prema propisima Moj-

¹ Zschokke H., *Historia Sacra A. T.*,⁶ Vindobonae 1910, pag. 322—323; Knabenbauer—Hagen, *Comm. in proph. minores*,² Parisiis 1924, II, str. 493; Keil—F. Delitzsch, *Die zwölf Kleinen Propheten*, Leipzig 1888, str. 680—681.

² Keil—Delitzsch, *Die 12 Kleinen Proph.* 680.

³ Knabenbauer—Hagen, o. c. str. 493—495.

⁴ *Ibid.* str. 497.

sijeva zakona, nego su se često prinosile nedostojne i oskvrnjene žrtve (1, 7—13). Narod bio je nemaran u davanju prinosa (desetine) za uzdržavanje svećenstva i levita (3, 8—10, isp. Neh 13, 10—13). Nadalje uvukao se loš običaj, da su Židovi na laku ruku otpuštali žene svoje narodnosti i ženili se tuđinkama (2, 11—12; 14—15; isp. Neh 13, 23). Sve ove mane prekora prorok Malahija nastojeći da obnovi vjerski i moralni život židovskoga naroda nakon povratka iz ropstva.

3. O sadržaju i karakteru knjige proroka Malahije.

Prilike vjerskog i moralnog života za vrijeme povratka iz ropstva babilonskoga bile su veoma bijedne i desolatne, pa je trebalo dugo vremena, da su se revnovanjem Ezre i Nehemije, kao što i proroka Malahije, pomalo počele popravljati. U takvim prilikama nije ništa neobično, da su mnogi bili potišteni te davali oduška svojoj malodušnosti tužeći se kao da i sam Bog više ne mari za svoj narod.

Ova malodušnost i pomanjkanje pouzdanja u Božju providnost daje proroku Malahiji povod, da prekora svoj narod i podsjeća ga, neka se pita za uzroke ovom bijednom stanju, što se ne zamjećuje odmah uspješniji napredak vjerske i moralne instauracije u duhu mesijanskih proroštava, a to su grijesi ne samo naroda, nego i svećenstva, nadalje laksizam u čuvanju nepovredljivosti obiteljskoga života zbog lakomislenog otpuštanja žena svoje narodnosti i prijanjanja uz žene tuđinke. Zato prorok naviješta neminovno pokaranje suda Božjega kako na levite, tako i na narod. Naročito naviješta pravedan sud Božji na one, koji hule na Boga govoreći, da je beskorisno živjeti pravedno. Potiče stoga narod na obraćenje k pokori, da bude dostojan Božjeg blagoslova, jer će Bog po pravdi naplatiti pravedne, a kazniti grješnike. Neka se dakle sjete Zakona Božjega i da će jednoć opet doći na svijet kao glasnik Božjega suda prorok Ilija.

U podjeli sadržaja proročke knjige Malahijine tumačitelji nijesu saglasni. Jedni usvajaju podjelu na dva dijela tj. od 1,—2, 16 i od 2, 17—4, 6 (Schegg, Fillion, Hoonacker); drugi na tri dijela: 1, 2—2, 9; 2, 10—16; 2, 17—4, 6 (Ewald, Keil, Vigouroux, Trochon, Ermoni, Orelli); treći na četiri dijela (Nägelsbach, Volck, Leimbach); četvrti na šest dijelova (Reinke, Bleek, Marti, Nowack, Powis-Smith), i napokon Isopescul razlikuje

osam dijelova. Najprirodnije je podijeliti ovu knjigu u dva dijela, a svaki dio u tri odsjeka.

I. dio: Prekoravanje narodne nevjere (1, 1—2, 16).

1) Ljubav Božja prema odabranom narodu očituje se odabranjem Jakova i u zabačenju plemena Ezavljeva, t. j. Edomaca (1, 2—5).

2) Prekorava same svećenike zbog nedostojnog prinašanja žrtava, i što tako sramote svete stvari, pa će zbog toga biti kažnjeni siromaštvom i preziranjem (1, 6—2, 9).

3) Prekorava narod zbog toga, što sklapa ženidbe sa ženama tuđinkama, a zakonite žene svoje narodnosti odne-
maruje i bez razloga otpušta (2, 10—16).

II. dio: Božji sud je pravedan (2, 17—4, 6).

1) Prekorava drskost onih koji u svojoj nestrpljivosti prigovaraju Bogu, što grješnici žive nekažnjeni, jer će neminovno doći vrijeme Božjeg suda i pokaranja (2, 17—3, 6).

2) Prorok upućuje narod, u kojim stvarima neka se popravi, pa će onda doskora iskusiti blagodat obilnijeg Božjeg blagoslova. Neka se obrati od idolopoklonstva; neka točnije daje dužne desetine, pa će mu polja i vinogradi obilnije roditi (3, 6—12).

3) Prekorava one, koji blasfemički govore, da nema nikakve koristi od toga što služe Bogu. Bog će na dan suda svojega očito pokazati, kako će biti pravednici nagrađeni, a grješnici pokarani. Neka dakle svi prionu uz revno vršenje zakona. Bog će pred sudnji dan poslati Iliju proroka, da propovijeda obraćenje nevjernih sinova k vjeri svojih otaca (3, 13—4, 6).

Poglavito su u Malahijinoj proročkoj knjizi važna dva proroštva: o budućoj univerzalnoj i čistoj žrtvi (pre-svetoj Euharistiji 1, 11) i o ponovnom dolasku proroka Ilije na ovaj svijet prije sudnjega dana (4, 5—6).

Zanimljiva je i stilistička kompozicija knjige proroka Malahije. Prorok prikazuje izraelski narod kao da stoji pred Božjim sudištem, gdje se dramatskom zornošću u dijaloškom obliku ocrtava u tezama i antitezama ljubav Božja i njegova dobročinstva prema narodu izraelskom, a on, mjesto da se pokaže dostojnim te ljubavi i dobročinstava, uzvraća sve to nevjerom, koju praktički pokazuje mrmljanjem i nepouzdanjem u Božju providnost, nehajem u vršenju bogoštovnih

obreda, a naročito gaženjem Mojsijeva zakona gledom na ženidbe s tuđinkama, uslijed čega sve više prevladava u narodu opći indiferentizam u vjerskom i ćudorednom životu. Stilistička tehnika, kojom prorok obrađuje taj sadržaj, jest ova: a) u tezi naglašuje se odnosna dogmatska ili moralna istina; b) u antitezi analiziraju se konkretne činjenice, iz kojih se vidi, da je život svećenika i naroda u velikoj opreci s Mojsijevim zakonom, i to je najznatniji razlog različitim vremenitim zlima, što ih narod proživljuje, pa zato treba svemu tomu potražiti lijek u radikalnoj vjerskoj i moralnoj obnovi narodnog života.

4. O kanonskom ugledu proročke knjige Malahijine.

Kanonski ugled i božansko nadahnuće ove proročke knjige posvjedočava najjače sam Gospodin Isus Krist pozivajući se na riječi ovoga proroka, kada govori o dolasku proroka Ilije (Mat 11, 10—14; 17, 10—13; Mark 10, 10—12) kao i citacija u Evandjelju Lukinom (1, 17) te kod sv. Pavla apostola u Rim 9, 13. Jednako to potvrđuje postojano i sva kršćanska predaja.

5. Komentari proroka Malahije.

Knjiga proroka Malahije, budući da je malena opsegom, pretežno se obrađuje u egzegezi svih dvanaest malih proroka, a rjeđe posebno. U doba patrističko komentiraju je od grčkih pisaca: Origen, Hipolit, Apolinar Laodicejski; ali njihovi se komentari nisu sačuvali; zatim Teodor Mopsuestijski, Ćiril Aleksandrijski i Teodoret; od sirskih pisaca: sv. Efreim i Barhebraeus. Među latinskim je piscima najodličniji sv. Jeronim.

Od 16—18. vijeka, kad se počela intenzivnije obrađivati egzegeza, bili su kod katolika znatniji komentatori svih 12 malih proroka ovi: F. Ribera S. J., Antwerpen 1571; Arias Montanus, Antwerpen 1571. i 1582; Paulus de Palacio, Villaevidi 1587; Coloniae 1588; Michael de Palacio, Salmanticae 1593; Fr. a Messana, Antwerpen 1597; Petrus a Figueiro, Lugduni 1615; C. Sanctius S. J., Lugd. 1621; I. N. Chassignet, Besançon 1601; Chr. a Castro S. J., Lugd. 1615; H. L. Castanaeus, Paris 1630; G. Acosta, Lugd. 1641; J. Maucorps S. J., Paris 1614; Th. de Calano, Panormi 1644; Fr. de la Coullardière, Paris 1680. — Djelomično su obrađivali po kojega od 12 malih proroka i među njima Malahiju: M. Quarrè, Paris 1575. i 1585; Aug. de Quiros, Hispali 1622; Lugd. 1623; Th. Nelus, Paris 1757.

U novije doba znatniji su ovi komentatori proroka Malahije: A. Barcellona, Parafraasi dei Profeti, Venezia 1827; F. Ackermann, Prophetiae Minores illustrati, Viennae 1830; I. M. A. Scholz, Frank-

furt 1833; Fr. Xav. Patrizi, Romae 1852; P. Schegg,³ Regensburg 1862; Trochon, Les petits Prophètes, Paris 1883; L. Reinke, Der Prophet Malachi, Giessen 1856; O. Isopescul, Der Prophet Malachias, Czernovitz 1908; J. Knabenbauer-M. Hagen, Comment. in Prophetas Minores,² CSS, Parisiis 1924; P. Griesbach S. J., Lille 1901; A. van Hoonacker, Paris 1908; K. A. Leimbach, Fulda 1907; P. Riessler, Das Zwölfprophetenbuch, Rottenburg 1911; V. Ermoni, Malachie (Dict. d. la Bible IV, 1, Paris 1912, str. 604—610 pod Malachie). Pr. Schepens, Le Prophète Malachiel (Recherches de science religieuse XII, 1921, 362s); B. Neteler, Die Gliederung des B. der 12 Propheten, Regensburg 1852. i 54; G. Meignan, Les Prophètes d'Israël, Paris 1892. O značenju mesijanskih proroštava govore: I. Bade, Christologie des A. T. III, Münster 1852; L. Reinke, Messian. Weissagungen, Giessen 1861 s.

Od akatoličkih komentatora napominjemo nekoje znatnije: C. Frid. Bahrdt, Comm. in Malachiam, 1768; W. Böhme, Zu Maleachi und Haggai, ZFATW VII, 1887, 210—217; S. Bohl, Comm. rab. in Mal. cum disp. ebraicis et explicatione, Rostock 1637; D. Chytraeus, Explicatio Malachiae, Rostock 1568; M. Dods, Malachi, The Expositor, Third Series, vol. VI, 1887, 414—435; I. Draconites, Malachias propheta ebraice, Lipsiae 1564; W. Drake, Malachi, Introduction, commentary . . ., London 1876; J. Fr. Fischer, Prolusio . . . Malachiae, Lipsiae 1759; 1773; 1774; I. J. Grynæus, Hypomnemata in Malachiam, Genevae 1582; Basileae 1583; J. Halévy, Le Prophète Malachie. Revue sémitique XVII, 1909, 1—44; J. Chr. Hebenstreit, Malachiae prophetæ . . . comm., Lipsiae 1731—1746; N. Köppenius, Os angeli Domini sive observationes philologicae in prophetiam Malachiae, Gryphisvald 1708; Ph. Melanchthon, Explicatio in initium Malachiae, Wittenberg 1553; H. Molleri Hamburgensis, In Malachiam Proph. commentarius, Wittenbergae 1569; D. H. Müller, Discours de Malachie, Revue biblique 1896, 535—539; T. Perowne, Malachi, Cambridge 1891; A. Polanus Polansdorf, Analysis libri Malachiae, Basileae 1597, 1609; M. Sängner, Maleachi, Jena 1867; Til Salamon van, Malachias illustratus, Lugd. Bat. 1701; P. Tichomirov, Prorok Malachia, Svjato-Troickaja Sergieva Lavra 1903; J. H. Ursinus, Comm. in Malachiam, Francof. 1652; H. Venema, Comm. in libr. elenchtico-propheticum Malachiae, Leovardiae 1759. i 1763; I. Wesselius, Malachias enucleatus, Lubecae 1729. Osim toga poznatiji su noviji protestantski komentari od ovih pisaca: C. F. Keil-F. Delitzsch, Leipzig 1888; Hitzig-Steiner, Leipzig 1881; C. Orelli, Münster 1896; Nowack, Göttingen 1922; Marti, Frankfurt 1904; E. Sellin, Leipzig 1922; A. Smith, London 1896—98; I. Wellhausen, Berlin 1898; Horton-Driver, London 1905; E. B. Pusey, London 1906—08; B. Duhm, Tübingen 1910; G. W. Wade, London 1925.⁵

⁵ Iscrpljivo se navodi literatura o pror. Malahiji u: I. Knabenbauer—M. Hagen, Commentarius in prophetas Minores,² Parisiis 1924, t. II, 502—504; R. Cornely—A. Merk, Introductionis in S. Scripturae libros Compendium,¹¹ Parisiis 1934, 613—615.

II. TEKSTUALNO-KRITIČKE OPASKE.

U knjizi Malahije proroka nailazimo na razmjerno prilično mnogo tekstualnih razlika između hebrejskog masoretskog teksta (M) i septuaginte (LXX), dok Vulgatin prijevod (V), izuzevši nekoliko težih mjesta, dosta vjerno slijedi hebrejski masoretski tekst. Ali treba napomenuti, da i sam hebrejski tekst, sačuvan u masoretskoj redakciji, nije kritički posvema siguran, nego ima znatan broj mjesta s nesigurnim i dvojbjenim čitanjem, koja zadaju velikih poteškoća egzegetskom tumačenju. U rješavanju takvih poteškoća znatno nam pomaže poređivanje hebrejskog teksta s tekstom LXX i pokušaj retroverzije njezinog teksta na hebrejski jezik. Pored toga potrebno je katkada na osnovu unutrašnjih kriterija, t. j. sadržaja, bližega i daljnjega konteksta, stilistike i drugih sličnih momenata prosuditi, kakvo bi čitanje bilo kritički i stvarno najsigurnije.

U registriranju tekstualno-kritičkih razlika uzeta je djelomično u obzir i recenzija staroslovenskog teksta, objelodanjenog po služnom stručnjaku profesoru, dru Josipu Vajs-u, u publikacijama Krčke Staroslovenske Akademije pod naslovom: Zacharias-Malachias, ex breviario C. R. Bibl. Palaeoslavicae Veglensis, Vegliae 1915, 8°, VIII + 61 + 6 Tabulae ex codice Viti (C. R. Aulicae Bibl. Vindobonen. N. 3), ali dakako samo utoliko, ukoliko je fragmentarno taj tekst objelodanjen, t. j. od Mal 1, 1—2, 4 uključivo. Istina, ovo uspoređivanje nije toliko znatno za objektivnu kritiku biblijskog teksta, nego samo za naše partikularne prilike, da možemo otkriti, koji je tekst i koji su kodeksi služili kao podloga staroslovenskog prijevoda, pa odmah na prvi pogled možemo razabrati, da je staroslovenski prevodilac slijedio kao svoj arhetip pretežno grčki tekst, i to ili prema vaticanskom kodeksu (B), ili prema recenziji grčkog prevodioca Lucijana (sačuvan u ediciji »Polyglottae Complutensis«), koji pripadaju među najuglednije familije grčkih kodeksa.⁶ Ta stvar, međutim, pripada u posebni stručni studij staroslovenskih filologa, dok za samo egzegetsko izlaganje tako reći ni ne dolazi u obzir.

⁶ Kao podlogu za tekstualnu kritiku imao sam pri ruci: R. Kittel, *Biblia hebraica*, II², Stuttgart 1925; V. Loch, *Vetus Testamentum graece*², Ratisbonae 1886; A. Rahlfs, *Septuaginta, id est Vetus Testamentum graece juxta LXX interpretes*, Stuttgart 1935, t. II.

Glava I. Naslov knjige: u hebr. מְלַאכִי; LXX: *Μαλαχίας*; V: *Prophetia Malachiae*; *Glag*: *Μαλαχική προφήκ* (ovdje se podudara *Glag* s V). 1. M: מְלַאכִי בְרַחֲמֵי = V: *in manu Malachiae*; LXX razrješuje vlastito ime Malahija prijevodom apelativnog značenja: *ἀγγέλου αὐτοῦ*, što predstavlja u retroverziji hebrejsko čitanje: מְלַאכִי = *njegova glasnika*. Zatim LXX umeće: *θέσθε δὴ ἐπὶ τὰς καρδίας ὑμῶν*; *Glag* povodi se za LXX: *положите се на срцихъ вашихъ* = *zbiljski primite k srcu!* U M i V nema ovoga stavka. — 3. M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי; LXX: *δῶματα*; A¹B¹ A: *δῶματα* = *domos*; V: *dracones*, predpostavlja čitanje: מְלַאכִי, od korjena מַלְאָךְ = *zvijer* (dugačka oblika), *zmijurina*, *zmaj*; ili *šakal* (vrst lisice; isp. *Fuerst, Concordantiae* hebr. str. 1230 pod מַלְאָךְ; *Gesenius-Buhl, Hebräisches Handwörterbuch*, str. 883). — 4. מְלַאכִי דְרַחֲמֵי אֲדָוָה רַחֲשׁוּנָה וְנִשְׁרָבָה = V: *Quodsi dixerit Idumaea: destructi sumus, sed revertentes...*; LXX: *διότι ἐρεῖ* (neki grč. kod.: *διότι ἐὰν εἴπεν*) ἡ Ἰδουμαία κατέστραπται, καὶ ἐπιστρέψωμεν = *zato ako rekne: Idumeja je razrušena, — vratit ćemo se...*; *Glag* slijedi LXX: *Зане аще речесть Идумейскъ разорн се и обратимъ се...* — M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי u LXX prevodi se postojano sa: *Κύριος παντοκράτωρ*, *Glag* *ὁ κύριος κεδρहितель*; V: *Dominus exercituum*: hebr. riječ: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי znači: *vojska, četa, sila, snaga*; ukras (n. pr. zvijezde kao nebeski ukras); *svemir, vasiljena*; dakle fraza מְלַאכִי דְרַחֲמֵי = *Gospod sabaot, Gospod nad vojskama, Gospod nebeskih četa, Gospod svemira, Gospod vasiljene, staroslov.: Svedržitelj*. — 6. u grčkim kodeksima S^c i L posljiye *ἑαυτοῦ + φοβηθήσεται*; ovaj dodatak nalazi se i u *Glag*: *οὐ φοβηθήσεται*; M i V nemaju toga; E (venecijansko izd. LXX od g. 1518) ima neobično čitanje: *οὐ φοβηθήσεται* = *ne(!) pobojava se*; M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי (plur. maiest.); V: *si Dominus*; LXX: *εἰ Κύριος*. — M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי = V: *ad vos, o sacerdotes*; A¹B¹ A: *τ. κύριον αὐτοῦ (X + φοβηθήσεται)*; LXX: *παντοκράτωρ. Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς...* *Glag* kao LXX: *кедрहितель, ки свещени*; ali A² imade: *ὑμῖν, οἱ ἱερεῖς*, kao u M i V. — 7. M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי V: *despecta*; LXX (B^S A): *ἠλισγημένη*; EX: *ἐξουθενωμένη*; + *καὶ τὰ ἐπιτιθήμενα* (AF: + *βρώματα*) *ἐξουθενώσατε* (A: *ἐξουθενώμενα*; E: *ἐξουθένωται*); za grčkim povodi se *Glag* и *надложенак брашна оҧничижили есте* = *i ono (jelo) što je postavljeno (na oltar), oskvrnuto (prezreno) je; oskvrnuti (prezreli) ste*. — 8. M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי = V: *ad immolandum*: LXX: *εἰς θυσίας* (A¹B¹ A: *εἰς θυσίαν*); *Glag*: *на жертвоу*; M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי = V: *offer illud*; LXX: *προσάγαγε* (S⁺... *γάγετε*) *αὐτῷ* (bolje A¹B¹ A: *αὐτὸ τῷ*). — 9. M: מְלַאכִי דְרַחֲמֵי = *da nam se smiluje*;

V: *ut misereatur vestri*; LXX: καὶ δεήθητε αὐτοῦ = *i molite mi se!* (S^c L: *ἵνα ἐλεήσῃ ὑμᾶς* = *da vam se smiluje*); Glag и молите се могоу, да помилуеѣт вѣ. M: שִׁיבֵנוּ V: *si . . . suscipiat*; LXX: εἰ λήψομαι (S⁺ ληψοντε pro — ται) . . . πρόσωπα (E: πρόσωπον) ὑμῶν; Glag: аѣи окиноуѣ се аицѣ ꙗѣиѣхѣ. — 10. M: ; מִי מֵ עַם בָּקָם וְיִסָּר לְבָבָם וְלֹא־תִאָּרֶר מִזִּבְחֵי הַקֹּהֵן = *Ima li još koga među vama, da zatvori vrata, pa da ne zapaljujete moj oltar uzalud?* V: *Quis est in vobis, qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito?* LXX: Διότι καὶ ὑμῶν συγκλειοθήσονται θύραι, καὶ οὐκ ἀνάψεται (E: ἀνάψετε) τὸ θυσιαστήριόν μου ἕως ἄνω. = *Jer će se i vama zatvoriti vrata i ne će(te) se uzalud potpaljivati moj oltar. Oὐκ ἔστι μου* (E: μοι) . . . — 11. M: וְעַד־מִבֹּרְאוֹ וְדָוִד . . . מְקַטֵּר מְגָזָה . . . וְהִמְקִיחַ V: *usque ad occasum . . . magnum . . . sacrificatur et offertur . . . oblatio . . .*; LXX: καὶ ἕως θυσιῶν (X + αὐτοῦ) . . . δεδῶσται . . . θυμίαμα προσάγεται (A¹: προσάγετε ἐπὶ) . . . καὶ θυσία καθαρὰ; jednako Glag: тамъ кѣнѣ приносѣт се и мени моѣмоу и жертѣ чѣста, . . . — 12. M: וְיִיבֹו נְבֻזָה נְבָלָה = *et fructus eius contemptibilis cibus eius est*; V: *et quod superponitur, contemptibile est + cum igne qui illud devorat* (nema u M); LXX: καὶ τὰ ἐπιτιθέμενα ἐξουδένωνται (S^c L C) (A B¹: ἐξουδένωνται), βρώματα αὐτοῦ; Glag: и надлагаяща се брашна иго оукорене кѣши. — 13. M: ; הֲיֵהָה מִתְּלָאָה וְהִפְתָּתָם = *ecce, qualis labor (quale fastidium)? et exsufflastis*; V: *ecce de labore . . .*; LXX: ταῦτα ἐκ κακοπαθείας ἐστὶ, καὶ ἐξεφύσησα (A² F N: ἐξεφυσήσατε) αὐτὰ . . . ἐὰν φέρετε (A¹ E: εἰσφέρετε; S^c C⁺ προσφέρετε; L: προσεφέρετε) . . . na svršetku + παντοκράτωρ, što nema u M i V; Glag: сѣ ѓт страсти соуѣтѣ, и отдоуноуѣхѣ к . . . + вѣсѣдржитѣлѣ. — 14. M: ; נִדְבָלָה (F: + ἄνθρωπος) ὅς ἦν δυνατός, izvodi oblik od korjena נָבַל u partic. nifala נִדְבָלָה = *koji je mogao*; u Glag: иже вѣк сѣлѣнѣ, kao u grčkom; V prevodi sa *dolosus*, od korjena נָבַל = *sakrivati, tajiti, varati*, partic. kala akt. LXX: A⁺ (poslije ὑπῆρχεν) + αὐτῶ; M: . . . וְנִדְבָרָה = *i vrsi zavjet . . .* LXX (B): καὶ εὐχὴ αὐτοῦ ἐπ' αὐτῶ; Glag: и молѣтѣ иго намѣ (?) [mjesto на нѣ]; X: διεφθαρμένα; M: נִדְבָרָה (od korjena נָבַל) = *timendum (ugledno)* = V: *horribile*; LXX: ἐπιφανές = Glag: просѣкѣиѣно = *sjajno*, što upućuje na hebr. korjen נָר = *svijetlo*; A: μέγας βασιλεὺς.

Glava II. 1. M: ; הַכֹּהֲנִים; LXX: οἱ ἱερεῖς (F: ὧ ἱερ.); V; *o sacerdotes*. — 2. LXX: μὴ ἀκούσητε (A: μὴ ὑπακούσητε) εἰς τὴν καρδίαν (S^c V: ἐν ταῖς καρδίαις); M: ; הַמְּאֹרָה = *prokletstvo*;

isto u LXX: *κατάραν*; V: *egestatem*; M: אָרְוִתִּיהָ = LXX: *καταράσομαι αὐτήν* = *proklet éu to*, jer sufiks הָ ima smisao kolektiva srednjeg roda, što ispravno po smislu prevodi V: *illis*; poslije toga dodaje LXX: + *καὶ διασκεδάσω τὴν εὐλογίαὺν ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔσται ἐν ὑμῖν* (nema u M i V) . . . *καρδίαν* + *ὑμῶν* (nema u M i V); isti dodatak u *Glag*: Η ΡΑΒΒΟΥ ΕΒΛΗΘΕ ΚΙΩΣ Η ΝΕ ΕΟΥΔΟΥΤΑ ΚΑΙ ΚΑΘΑ . . . ΕΒΛΑ. — 3. M: אָרְוִתִּיהָ לְכֶם (גרע ili גדע) גַּעַר . . . הַקָּנִי . . . הַקָּנִי . . . פָּרַשׁ . . . פָּרַשׁ . . . פָּרַשׁ . . . (הַזֵּרֵעַ). Ovaj tekst ima dvojbena čitanje, pa se može na više načina prevesti, i to ili: „*Evo ja vam prekoravam (odbacujem) sjeme* (sir. i kald.) . . . *izmetine svetkovina vaših*“; ili: „*Evo ja ću vam pokvariti usjev . . .*“ (Daničić); ili: „*Evo ja vam otklanjam ruku (rame)*. LXX usvaja ovo posljednje čitanje: ἀφορίζω τὸν ὄμω . . . = *otklanjam ruku vašu*; u ostalom slaže se s M, samo ima 1. l. λήψομαι = „*i uzet ću vas*“ mjesto: אָרְוִתִּיהָ = „*i uzet će vas*“, kao što je u V: *assumet vos*. V ispušta prvi פָּרַשׁ i opredjeljuje se inače za hebrejsko čitanje: גַּעַר . . . הַזֵּרֵעַ = *proiiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestrarum; et assumet vos secum*. *Glag* povodi se za LXX. — 4. Ovaj vers imadu sva tri teksta saglasno; samo grčki tekst ispravljenog kodeksa A⁺ poslije ἐγὼ umeće + κύριος, za kojim se povodi i *Glag*: אֲנִי ה' . . . — 5. M: אֲנִי דָּוִד = *i dao sam ih njemu*; LXX: *καὶ ἔδωκα αὐτῷ* = *i dao sam mu*; V: *et dedi ei*. Inače LXX razrješuje ovo mjesto konstrukcijom akuzativa s infinitivom u namjernom smislu, zavisnom od ἔδωκα, pa bi onda prijevod prema LXX glasio: „*i dao sam mu, da me se vrlo boji . . . i da strepi pred mojim imenom*.“ — 6. M: בְּשָׁלוֹם וּבְרַחֲמֵי שָׁלוֹם = *in pace et in aequitate*; LXX: *ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων . . . ἐπέστρεψεν* (F: ἀπέστρεψεν) = *u miru upravljajući . . .*; V: *in pace et aequitate*. — 9. U ovom versu grčki tekst pored ἀπερδύμενους imade u F: *παρειμένους*, ali, čini se, da je to prepisivačka pogriješka: C⁺ ima: *παραρειμένους*; mjesto: *οὐκ ἐφυλάξασθε*, u BS⁺ *οὐ φυλάσσεσθε*. — 10. M: נִבְרָה = „*varamo*“ (1. l. pl. fut.), ili „*da se vara*“ (3. l. m. r. perf. nif.); u LXX ima 2. l. pl.: *ἐγκατελλίπετε* = *ostaviste*; V: „*quare ergo despicit . . .*“ Osim toga AB¹N imadu obratni poredak: *Οὐχὶ Θεὸς εἰς ἔκτ. ὑμ . . . ; οὐχὶ πατὴρ εἰς πάντων ὑμῶν*; A¹: *ἔκτ. ὑμᾶς; πάντων ἡμῶν*. — 11. M: הָבַעַל בְּתִלְכָּל נָקָר = *i oženio se kćerju tuđeg boga*; LXX: *καὶ ἐπιτήδευσεν εἰς*

* O p a s k a. Budući da dalje nemamo pri ruci glagolskog teksta, navodimo tekstualno-kritičke razlike samo po M, LXX i V.

θεοὺς ἀλλοτριούς = *i priklonio se tuđim bogovima*. — 12. M: וְיָרֵךְ עִיר וְעָבָר = *vigilem (magistrum) et discipulum*; LXX: ἕως καὶ ταπεινωθῆ = *donec humilietur*, što bi odgovaralo hebrejskom čitanju: עַד יַעֲבֹר; ἐκ προσαγόντων (A: προσαγαγόντων) = *između onih, koji prinose*; V slijedi tekst M: *magistrum et discipulum et offerentem*. — 13. M: ... מֵאַיִן עוֹד פָּנֹת ... בְּכִי וְאֲנָקָה ... תַּת שְׂנִית = *LXX: καὶ ταῦτα, ἃ ἐμίσουν* (prema čitanju: שָׂנְאָה = *mrzio sam*) = *i to, na što sam mrzio, činili ste ... καὶ κλαυθμῶ καὶ στεναγμῶ ἐκ κόπων* (S*: ἐκκόπτων; ondje je čitanje sigurno pogrešno)... (A² εἰ) ἔτι ἄξιον ... = *da li se još dolikuje ...?* V: *et hoc rursum ... fletu et mugitu, ita ut non respiciam ultra ...* — 14. LXX: *δὴ κύριος ...* (A¹: ὁ κύριος). — 15. Ovaj vers je različit u M, LXX i V. U M: ... וְרַעַם מִבְּקֶשׁ מִבְּקֶשׁ הַמָּהָר לִבְרִיחַ לִבְרִיחַ רִחַף רִחַף רִחַף רִחַף = *Ta nitko tako ne radi, ako u njega imade ostatak duha; a jedino što traži, jest sjeme (potomstvo) ...* Tekst LXX je u kodeksima nesiguran. BS: *Καὶ οὐ καλὸν* (A: *καὶ οὐκ ἄλλος*; X: *οὐ κάλλος* ili *οὐκ ἄλλως*) *ἐποίησε, καὶ ὑπόλειμα πνεύματος αὐτοῦ* (A²: *πνεύ. αὐτῶ*; X: *πνεύ. σου*) + *καὶ εἶπατε* (nema u M i V) *Τί ἄλλο ἢ σπέρμα ζητεῖ ὁ θεός; καὶ φυλάξασθε* (S* W*+ *φυλάξεσθε*)... *ἐγκαταλίπης* (A¹ F: *ἐγκαταλείπης*). V: *Nonne unus fecit, et residuum spiritus eius est? Et quid unus quaerit, nisi semen Dei? ... noli despicerere ...* — 16. I ovaj vers imade različiti tekst u M, LXX i V. M: כִּי־שָׂנְאָה שְׂנֵאָה ... עַל־לְבַיְשׁוֹ ... כִּי־יִשְׂרָאֵל כִּי־הוּא יִשְׂרָאֵל = *jer mrzi na otpuštanje, kaže Gospod ... i pokrit će nepravda njegovo odijelo ...*; LXX: *ἀλλὰ ἐὰν μισήσας, ἐξαποστείλης, λέγει κύριος* (A* + *παντοκράτωρ*) *ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ... τὰ ἐνθυμήματά σου ...* Sa LXX slaže se na ovom mjestu V: *Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israël; operiet autem iniquitas vestimentum eius, dicit Dominus exercituum; custodite spiritum vestrum, et nolite despicerere*. — 17. M: הִגַּדְתֶּם ... הִגַּדְתֶּם = *„laborare fecistis ...* (V: + *eum*) *fecimus laborare?* U ovom versu slaže se M i V, a grčki je prijevod više po smislu, nego doslovno: *οἱ παροξύναντες* (A B¹ N: *παροξύνοντες*)... *παρωξύναμεν* (A¹ N: *παροξύναμεν*; A* + *αὐτόν*; C⁺ *σε*)... *καλὸν* (F: *καλὸς* — ovo je čitanje, prema M, najispravnije!) Glava III. 1. LXX: (A⁺ *ἐγὼ*) *ἐξαποστέλλω* (X: *ἐξαποστειλῶ*)... BSL: *ἐαυτοῦ* (A C: *αὐτοῦ*) — 2. M: וְיָמִי מִכְּבָבָל = *i tko će moći podnijeti ...* V: *quis poterit cogitare ...?* — LXX: *ὑπομενεῖ ... ἢ τίς ...* (A: *καὶ τίς*)... (AB) *ποιὰ*; (Q S C⁺ L: *πόα*; S*+ *πλοία*. — 3. M i V: ... *argentum ... quasi aurum et quasi argentum*; LXX: *ἀργύριον ... καὶ ὡς τὸ χρυσίον ...* A¹: *χεῖ*; A: *χεῖ αὐτοῦς*

ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡσπερ τὸ χρυσίον; (B: ὡσπερ τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον); M: מִקְרָבָהּ = *sacrificium*; V: *sacrificia*: LXX: θυσίαν (SQC: θυσίας). — 4. M: הָרָחֵק; LXX: τῷ κυρίῳ (F: θεῷ) (N: ה) θυσία. — M: מְבַרְכִים... רַבֵּי שָׁפָרָהּ = *iurantibus ad mendacium* (V: *periuris*)... *viduam* (V: *viduas*); LXX: καὶ προσάξω (X: προσελεύσομαι)... καὶ ἐπὶ τοὺς ὀμνύοντας τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει... καταδυναστεύοντας χήραν (EF: χήρας) καὶ τοὺς κοινυλίζοντας ὀρφανούς, καὶ τοὺς ἐκκλίνοντας κρίσιν προσηλύτων... = *da sudim... i one, koji se zaklinju imenom mojim lažno,...* *i one, koji čine nasilje udovicama, i one, koji pesnicom udaraju siročad, i one, koji izvrćaju pravdu strancu...* — 6.—7. M: מְבַרְכִים... לְבִיתָם...; LXX spaja posljednju riječ 6. versa s narednom riječju u 7. versu: οὐκ ἀπέχεσθε (A: ἀπέχεσθε) ἀπὸ τῶν ἀδικιῶν (EF: ἀμαρτιῶν) τῶν πατέρων ὑμῶν... V: ... non estis consumpti. Razlika je između grčkog i latinskog prijevoda ta, što LXX uzima za glagol הָרָחֵק značenje ἀπέχεσθαι, a V „consumere” = svršiti, dovršiti, izmoriti, prestati biti, deficere. Osim toga u grčkom je čitav kontekst drukčiji, jer se tamo ἀπέχεσθε veže s narednim stavkom: ἀπὸ τῶν πατέρων ὑμῶν u jednu cjelinu, kao objekt za ἀπέχεσθε. Po unutrašnjem dakle kontekstu grčki je prijevod logičniji, nego masoretski tekst, koji neprirodno prekida misao tako da glagolu לְבִיתָם ne daje objekta. Ἐπιστρέψατε... ἐπιστραφήσομαι... (A: ἐπιστρέφητε... ἐπιστρέψωμεν). — 8. M: הַקָּבֶה אֶת־אֶתְּךָ לְבָעִים אֲתִי בְמַה קִּבְעִנִּי = *Zar će (zar može) čovjek varati Boga? Jer vi varate mene,...* *u čemu te varamo? Desetine i prvine!* LXX: Μήτι πτερνειῖ (A: εἰ πτερνειῖ)... καὶ ἐρεῖτε (A: καὶ εἶπατε) ἐν τίνι ἐπτερνισαμέν σε (mjesto: πτερνίξεν supplantare, podmetnuti nogu); (A: ἐπτερνίκαμέν σε). Ὅτι τὰ ἐπιδέκατα καὶ αἱ ὑπαρχαὶ μεθ' ὑμῶν εἰσιν (F: עֲמֻקָּם) = *Zar će čovjek prevariti Boga? Jer vi mene varate... i kažete: U čemu smo te prevarili? Jer su kod vas desetine i prvine!* V: Si affliget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: In quo configimus te? In decimis et primitiis! — Prema tomu V prevodi glagol קָבַע jednom s „affliget”, a drugi i treći puta sa „configitis”, „configimus”. — 9.—10. M: בְּמִצְרָהּ... בְּאָרְיָם... קְבָעִים... הַגּוֹי כִּפְלוֹ: הַבְּיֹאֵר... רִדְדִי טָרְחַם בְּבֵיתִי וּבְחֹנְיָי נָא בְּזֹאת עַד בְּלִרְדִי = *U prokletstvu... prokleti... i još me varate, sav narod! Unesite sve desetine u spremište, da bude hrane u mojoj kući i iskušajte me u tom,...* *sve do nedostatka (mjesta)...* V: In penuria... maledicti... et me

vos configitis gens tota. Inferte . . . et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc . . . usque ad abundantiam. LXX se znatno razlikuje prijevodom i kontekstom od M i V, te predpostavlja drukčije čitanje hebrejskog teksta: *Καὶ ἀποβλέποντες ἑμεῖς ἀποβλέπετε, καὶ ἐμὲ ἑμεῖς πετρνίζετε. Τὸ ἔτος (A: ἔθνος) συντελέσθη (E: συνετέλισε), καὶ εἰς-ἠνέγκατε πάντα τὰ ἐκφόρια . . . εἰς τοὺς θησαυροὺς, καὶ ἔσται ἡ διαρπαγὴ αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ (A: καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἔσται διαρπαγὴ; X: διαρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ; E: εἰς τοὺς οἴκους ἑμῶν; F: ἐν τοῖς οἴκοις ἑμῶν). Ἐπιστρέψατε (BS*: ἐπισκέψασθε) δὴ ἐν τούτῳ . . . ἕως τοῦ ἰκανωθῆναι. = A vi se čudom čudite i mene varate. Kad se godina svrši (narod namiri), donesite sav prirod u spremišta, pa će ga biti na jagmu u kući njegovoj. Iskušajte me u tom . . . do potpuno dosta. Odatle se vidi, da LXX mjesto korjena glagola קָרַן = proklinjati, uzima glagol הִרְאָה = gledati, začuđeno gledati, čuditi se; mjesto glagola כָּבַד, uzima glagol כָּבַד מְאֹד מְאֹד = sav narod, čita: הִרְאָה מְאֹד מְאֹד = ljeto se svršilo, pa tu rečenicu povezuje s narednom mjesto s predašnjom, i tako se dobiva sasvim drukčiji kontekst i smisao. Prema LXX-inom čitanju čini se da je logičnije povezivanje s narednim stavkom teksta. — 11. M: . . . וְהָיָה לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל . . . וְהָיָה לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל = „i zaprijetit ću poradi vas proždrljivcu (skakavcima), da ne kvari . . .” LXX: καὶ διαστελῶ ὑμῖν εἰς βρωσιν, . . . καὶ οὐ μὴ διαφθείρω (A⁺ διαφθερῶ) . . . ἀσθενήσῃ (A B¹: ἀσθενήσει) . . . Prema tome LXX predpostavlja drukčije čitanje hebrejskog teksta: וְהָיָה לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל . . . וְהָיָה לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל = razaslat (razdijelit) ću vam za jelo . . . i ne ću vam kvariti . . . V: et increpabo devorantem . . . et non corrumpet. — 14. מְאֹד מְאֹד = zaludu (suvišno) je služiti . . . ; LXX: μάταιος ὁ δουλεύων = lud je, koji služi. Ovdje se za LXX-om povodi i V: vanus est qui servit Deo . . . — 16. M: וְהָיָה לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל = tada = V: tunc . . . ; LXX: ταῦτα = ovo, ovako; (A²: Τότε = tada). = 17. LXX: καὶ αἰρετιῶ . . . αἰρετίζει . . . V: et parcam eis . . . parcit . . . Razlika je ta, što LXX uzima drugotno značenje glagola הִמְלִיךָ = prigrliti, a V prvotno: smilovati se, poštediti koga, oprostiti komu. — 18. LXX: ἀνόμου (A: ἀδίκου) . . .*

Glava IV. 1. (M: 3, 19). LXX + καὶ φλέξει αὐτοὺς = i spalit će ih. Ovo nema u M ni u V. — 20. M: כַּעֲשֵׂי מִרְדֵּךְ = kao telad iz staje. LXX: μωσάρα ἐκ δεσμών = telad puštena s užeta; V: vituli de armento = telad od stada. 5. (M: 3, 23). M: הָיָה לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל = Iliju proroka; LXX: Ἠλίαν τὸν Θεοβίτην = Iliju Tezbičanina. — 6 (M: 3, 24). M: לְכָל רֶגֶל וְרֶגֶל =

עַל אֲבוֹתָיִם = *cor patrum ad filios et cor filiorum ad patres eorum.*
 LXX: καρδιαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδιαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν
 πλησίον αὐτοῦ . . . γῆν ἄρδην. = *srce oca k sinu i srce čovječje*
(svakoga) k bližnjemu svomu . . . zemlju posvema.

Uzevši dakle u obzir tekstualne razlike M, LXX i V, donosimo u narednom dijelu hrvatski prijevod teksta knjige Malahije proroka, i to tako, da prvenstveno dajemo prijevod hebrejskog teksta, a zatim LXX i V, ukoliko se on razlikuje od hebrejskoga teksta, sačuvana u masoretskoj recenziji.

III. PRIJEVOD TEKSTA.

(M i LXX): Malahija. (V): Proroštvo Malahijino.

I. 1. Prijetnje (LXX: kazivanje riječi) Gospodnje Izraelu po Malahiji. (LXX + Zbiljski primite k srcu!). 2. Ljubim vas, kaže Gospod; a vi govorite: po čemu nas ljubiš? Nije li Ezav bio brat Jakovljevi, kaže Gospod, ali sam Jakova zavolio, a Ezava zamrzio; 3. i obratio sam mu gore u pustinje; njegovu baštinu nastanio sam pustinjskim zvijerima (zmijurinama). (LXX: njegovu baštinu u pustinjska obitavališta). 4. Re-kne li Idumeja: Ako smo i obraćeni u ruševine, ali ćemo opet izgraditi ono, što je opustošeno! — na to kaže Gospod nad vojskama: Štogod oni sagrade, ja ću razvaliti, pa će se prozvati pustom krajinom i pred Gospodom davičkim omraženim narodom. 5. Tada ćete svojim očima vidjeti i sami govoriti: Velik bio Gospod preko krajeva izraelskih!

6. Sin poštuje oca, a sluga svoga gospodara. Ako sam dakle ja otac, gdje je čast moja? Ako sam ja gospodar, kakovo je strahopoćitanje prema meni? — kaže Gospod nad vojskama vama, svećenici, koji prezirete ime moje, a pitate: čime pogrđujemo ime tvoje? 7. Na mom oltaru prinosite oskvrnjen hljeb, a pitate: čime te pogrđujemo? Ta sami govorite: Stol se Gospodnji oskvrnjuje! 8. A kad prinosite za žrtvu ono što je slijepo, zar to nije zlo? I kad prinosite hromo i bolesno, nije li to zlo? Donesi što takovo svome poglavici, pa da vidiš, hoćeš li mu ugoditi, ili će se razočarati tvoj pogled! — kaže Gospod nad vojskama. 9. A sada da se umiljavate pred Bogom, zar će vam se smilovati? Kad vi tako radite, zar će se obazreti na vas? — kaže Gospod nad vojskama.

10. Da li je barem tkogod među vama, da zatvori vrata, pa da se ne potpaljuje uzalud moj oltar? (LXX: Jer će se i vama zatvoriti vrata, te se ne će uzalud potpaljivati moj oltar). Niste mi po volji, kaže Gospod nad vojskama, i ne volim primati prinosa iz vaših ruku. 11. Jer od sunčanog istoka pa sve do njegova zapada veličat će se ime moje među narodima, i na svakom će se mjestu žrtvovati, (i) prinosit će se imenu mome (i to) žrtva čista; jer će se veličati (slaviti) ime moje među narodima, govori Gospod nad vojskama. 12. Vi ga pak pogrđujete time što govorite: stol je Gospodnji oskvrnjen, i prezren mu plod jest

njegovo jelo (LXX: i ono što se na nj postavlja, prezreno je njegovo jelo; V: što se na nj postavlja, prezreno je + s ognjem koji to proždire). 13. I govorite: Oh, kako je to odvratno! i prezirete to (ispr. hebr. tekst: mene), — veli Gospod nad vojskama; donosite amo oteto, hromo i bolesno, da to prinesete za žrtvu! Zar će mi se to svidjeti iz vaših ruku? — govori Gospod. 14. Proklet bio varalica, (LXX: koji može), koji ima u svom stada muško, a zavjetuje i žrtvuje Gospodu ono što je nevaljalo: jer ja sam veličanstven kralj, kaže Gospod nad vojskama, i moje ime pobuđuje strahopočitanje među narodima.

II. 1. A sada ova zapovijed vama, o svećenici! 2. Ako ne poslušate i ne primite u svoje srce (i zbiljski ne pregnete) da uzdajete slavu (proslavljujete) imenu mome (ime moje), — kaže Gospod nad vojskama, poslat ću na vas prokletstvo (V: siromaštvo, oskudicu, neimaštinu), proklinjat ću vaše blagoslove, proklinjat ću ih sveudilj, jer niste primili k srcu (shvatili kao nešto ozbiljno). 3. Evo, ja vam odbacujem sjeme (LXX i V: vašu ruku), i sasut ću vam u lice izmetine, izmetine vaših svetkovina, neka vas ponesu sa sobom. 4. Tada ćete upoznati, da sam vama upravio ovu zapovijed, da bude moj zavjet s Levijem, — govori Gospod nad vojskama. 5. Bio je to s njime moj zavjet života i mira: dao sam mu to, da se živo boji mene i da strepi pred imenom mojim. 6. On je naviještao istiniti zakon, i opačina nije kaljala njegovih usana: provodio je život u miru i u pravičnosti preda mnom, i mnoge je odvrćao od opačine. 7. Jer iz svećeničkih usana treba da proistječe znanje, od njegovih ustiju treba da se-pita za zakon; ta on je glasnik Gospoda nad vojskama. 8. Ali vi ste skrenuli s (pravoga) puta i premnoge sablaznili u zakonu; pogazili ste zavjet Levijev, — govori Gospod nad vojskama. 9. Zato sam i ja vas učinio prezrenima i poniženima pred svimkolikim narodom (LXX i V: pred svim narodima), budući da se niste držali mojih puteva, nego ste kod zakona gledali na osobe (u primjenjivanju zakona bili pristrani).

10. Zar nemamo svi mi zajedničkog oca? Nije li jedan Bog stvorio sve nas? Zašto dakle da se itko iznevjeruje svojoj braći (V: da itko od nas prezire svoju braću; LXX: napuštate svoju braću), kršeći zavjet svojih otaca. 11. Iznevjerio se Juda i nanio je sramotu Izraelu i Jerusalemu, jer je Juda oskvrnuo svetinju Gospodnju, koju je ljubio, i oženio se kćerju tuđeg božanstva (LXX: i priklonio se tuđim bogovima). 12. Gospod iskorijenio svakoga, koji takovo što čini, bio on učitelj ili učenik (LXX: dok ne bude satrven) iz šatora Jakovljeva, ili takav koji prinosi žrtvu Gospodu nad vojskama. 13. I ovo još činite, da kvasite suzama oltar Gospodnji, (okružujete ga) plaćem i ridanjem (jaukanjem, tulenjem), tako da se više ni ne može pogledati na žrtvu, niti je primati kao prijatnu iz ruku vaših. (LXX: I to, na što mrzim, činite: pokrivete suzama oltar Gospodnji, i plaćem i stenjanjem od boli. Zar se još dolikuje pogledati na žrtvu i prijatno je primati iz vaših ruku?). 14. A pitate: Zašto? Zato, jer je Gospod bio svjedokom tebi i ženi mladosti tvoje, a ti si je napustio, premda je bila tvoja drugarica i tvoja zakonita žena. 15. Ta nitko tako ne radi, ako još ima u njemu ostatak duha (ako je u njemu još zere duha)! A što je jedino, što traži Gospod? Sjeme! (potomstvo). (LXX: Što drugo traži Gospod,

nego sjeme?) (potomstvo). Čuvajte se dakle u svojem duhu (Ustrajte dakle u svojem duhu) i nemojte se iznevjeriti ženi mladosti svoje! 16. Jer mrzi na otpuštanje, — kaže Gospod Bog Izraelov, — i nepravda će pokriti njegovo odijelo, — govori Gospod nad vojskama; ustrajte dakle u svojem duhu i nemojte se iznevjeriti! 17. Izazivate Gospoda svojim riječima, a govorite: Čim ga izazivamo? Ta tim, što govorite: Svatko, tko čini zlo, dobar (ispravan) je u očima Gospodnjim, i takovi mu se sviđaju! Ili gdje je tu sud Božji?

III. 1. Evo ja šaljem svoga glasnika, da mi pripravi put preda mnom. I doći će iznenada u svoj hram Gospodar, kojega vi tražite, i glasnik zavjeta, koga vi hoćete. Evo, dolazi! — kaže Gospod nad vojskama. 2. Ali tko će podnijeti dan njegova dolaska, i tko će obastati pred njegovim pogledom? Jer on je kao vatra, koja rastapa, i kao bjeljarska biljka. (LXX: on je kao ljevaočeva vatra . . .). 3. I sjedjet će kao onaj koji rastapa i pročišćava srebro, i očistit će sinove Levijeve; pročistit će ih kao zlato i kao srebro tako, da će u pravednosti prinositi žrtvu Gospodu. 4. Tada će biti draga Gospodu žrtva Judina i Jerusalemska kao od pamtivijeka i u davnim godinama. 5. I nastupit ću protiv vas na sudu, i bit ću spreman svjedok protiv vračara (opsje-njivača), preljubnika, krivokletnika (LXX: onih koji se lažno zaklinju mojim imenom); protiv onih koji nepravedno postupaju s plaćom nadničara (radnika), s udovicama i sa sirotama (LXX: koji čine nasilje udovicama i koji pesnicom udaraju siročad), i protiv onih koji krivicu čine strancu te se ne boje mene, — govori Gospod nad vojskama. 6. Jer ja sam Gospod (LXX+ Bog vaš) i ne mijenjam se, a vi niste prestali biti sinovi Jakovljevi.* 7. od vremena naime otaca vaših opirali ste se mojim zakonitim uredbama i niste ih održavali (izvršivali). (U LXX je kontekst drukčiji: A vi, sinovi Jakovljevi, niste odstupili od nepravda svojih otaca; uklanjali ste se mojim zakonitim naredbama i niste ih izvršivali).

Povratite se k meni, pa ću se i ja vratiti k vama! — kaže Gospod nad vojskama. Ali vi pitate: U čemu da se vratimo? 8. Zar će čovjek (smije li čovjek) varati (prikraćivati) Boga? A vi mene varate (prikraćujete), i još pitate: u čemu te varamo (prikraćujemo)? — Ta u desetinama i prinosima! (LXX: Jer su kod vas desetine i prvine). 9. U prokletstvu ste prokleti (=zaglibili ste u prokletstvo; skrajnja vas nepogoda bije; V: u neimaštini ste prokleti; LXX: I vi se čudom čudite), a vi me ipak varate, sav narod! 10. Donesite sve desetine u spremište, da bude hrane u mojoj kući, i iskušajte me u tom! — govori Gospod nad vojskama; ne ću li vam otvoriti nebeske ustave i izliti na vas blažoslov sve do ne pomanjkanja (V: do izobilja; LXX: Ljeto se svrši, i vi donesite sav prirod u spremišta, da ga bude na jagmu . . . potpuno dosta). 11. I zaprijetit ću poradi vas proždrljivcu (skakavcima), da vam ne kvari roda zemaljskoga, i vinova loza u polju ne će vam biti ne-

* יַעֲקֹב uzima se ovdje u ominoznom značenju: varalica, podmu-klica, — pa tako se prorok služi igrom riječi, što ih u potonjem kontekstu upotrebljava.

rodna, — kaže Gospod nad vojskama. (LXX: I razdijelit ću vam za jelo, i ne ću vam kvariti roda . . .). 12. Svi narodi zvat će vas blaženima, jer ćete vi biti poželjna zemlja, govori Gospod nad vojskama.

13. Drske su vaše riječi protiv mene, — govori Gospod; 14. a vi pitate: Što smo međusobno govorili protiv tebe? Rekli ste: Zaludu je služiti Bogu (LXX i V: Nerazuman je koji služi Bogu)! I kakva je korist od toga, što držimo njegove zapovijedi i što hodamo žalosni (t. j. u crnini u znak pokore) pred Gospodom nad vojskama? 15. Od sada ćemo dakle nazivati blaženima (slaviti) bezbožnike, jer oni se i naziđuju (napreduju), premda čine ono što je zlo; i premda iskušavaju Boga, ipak ostaju nekažnjeni (V: ipak se spašavaju). 16. Na to progovaraju među sobom oni koji se boje Boga, svaki prema bližnjemu svomu; a Bog se obazire na njih i uslišava ih; i piše se pred njim knjiga spomenica za one koji se boje Boga, i koji misle na ime njegovo. 17. I oni će biti moja tečevina u dan koji ću ja odrediti; i bit ću im milostiv, kao što je čovjek milostiv svome sinu koji mu služi (LXX: i prigrlit ću ih kao što prigrljuje čovjek svoga sina . . .; V: i oprostit ću im kao što čovjek oprašta svome sinu). 18. I obratit ćete se i vidjet ćete, kakva je razlika između pravednika i grješnika, između onoga koji služi Bogu i onoga koji mu ne služi.

IV. 1. Jer evo približava se dan vruć kao peć (LXX: i spalit će ih), i bit će svi bezbožnici i svi koji čine zlo, kao slama, i spalit će ih u dan koji će doći, — govori Gospod nad vojskama, tako da ne će ostati ni korjena ni grančice. 2. A vama, koji se bojite mene, svanut će sunce pravde, kojega zrake donose zdravlje, i izlazit ćete i poskakivati kao telad iz staje. 3. I gazit ćete po bezbožnicima, jer će oni postati prah pod stopalima vaših nogu u dan koji ću ja odrediti, — govori Gospod nad vojskama. 4. Sjećajte se zakona sluge moga Mojsija, što sam mu zapovjedio na Horebu za svega Izraela, odredbe i presude. 5. Evo, ja ću vam poslati proroka Iliju prije nego dođe veličanstven i strašan dan Gospodnji. 6. On će učiniti da se obrati srce otaca k sinovima, i srce sinova k ocima njihovim, da ne dođem i ne udarim zemlju prokletstvom (LXX: koji će obratiti srce oca k sinu i srce čovječje k bližnjemu svomu, da ne dođem i posvema ne uništim zemlju).

IV. EGZEGEZA KNJIGE PROROKA MALAHIJE.

I. PREKORAVNJE NARODNE NEVJERE (1, 1—2, 16).

1. Proročki prolog (1, 1—5).

U prologu prorok naglašuje osnovnu misao ili glavni tema, koji će kasnije potanko razrađivati. Ističe se, kako Bog pokazuje naročitu ljubav prema Izraelcima kao potomstvu Jakovljevu u opreci prema Edomcima, koji, premda su potomci brata Jakovljeva Ezava, ipak ne uživaju blagodati posebnog predaobranja, pa zato je i svako njihovo naravno nastojanje za poboljšanjem prilika uzaludno, ako im nije naklonjen Božji bla-

goslov. Ova pomisao treba da tješi sinove odabranog naroda, koji zbog desolatnih prilika nakon ropstva padaju u prekomjernu malodušnost, kojoj daju nerazborito oduška u prigovaranju Božjoj providnosti, ali će se ona ipak napokon sjajno očitovati u konačnom pravednom sudu Božjem.

Gl. I. v. 1. *Prijetnje Gospodnje Izraelu po Malahiji.* Hebrejska riječ מַשָּׂא ima prvotno značenje: nošenje, teret, tovar; drugotno značenje je preneseno: nešto što se duševno teško podnosi, a to vrijedi naročito za proroštva, kojima se naviješta komu nešto, što je teško podnositi, t. j. kakva kazna pravde Božje zbog grijeha. Stoga ovu riječ običavaju proroci stavljati na početak svojih proroštava, ako se u njima naviješta kakvo teško Božje pokaranje kojem narodu zbog njegovih opaćina. Tako na pr.: Isaija 13, 1; 15, 1; 17, 1; 19, 1; 21, 1. 11. 13; 22, 1; 23, 1; 30, 6; Nah 1, 1; Hab 1, 1; Zah 9, 1; 12, 1; i dr. Znači: oraculum, effatum, teška ili kobna proročka riječ; LXX prevodi sa λήμμα = stavak iz kojega se nešto izvodi, riječi kojima je dodano tumačenje. Svakako kad se radi o proroštvu, ovom se riječju naviješta težak, zamašan i koban njegov sadržaj. Zato V prevodi ovu riječ sa »onus«. *Israel.* Premda se ovdje ne radi o povratku svih 12 plemena naroda izraelskoga, nego poglavito o pripadnicima plemena Judina i Benjaminova, ipak se njih naziva Izraelom iz posebnog obzira, što su potomci Jakovljevi, pa kao takovi treba da istim duhom služe Bogu kao njihov patrijarha Jakov, te da budu nosioci njegova blagoslova za sebe i za sav svijet. »in manu« hebr. fraza מַנְיָ = per = po ili preko, t. j. proroštvo naviješteno po Malahiji. *Malahija* jest vlastito ime proroka, a ne kako LXX razrješuje sa prijevodom ἀγγέλου αὐτοῦ = njegova (Božjeg) glasnika, što pretpostavlja čitanje מַלְאָכִי te daje povoda sumnji, da li je postojao prorok toga imena. U LXX dodano je poslije 1. versa stavak: »Zbiljski primitite k srcu!« Tim riječima čini se, kao da se objašnjava značenje početne hebrejske riječi מַשָּׂא, koje je smisao grčkom riječi λήμμα nekako preslabo izražen.

V. 2. *Ljubim vas, kaže Gospod . . .* Za ustuk malodušnosti, kojom se osjeća potišten narod Izraelski, iskušavan teškim nevoljama ropstva, naglašuje Bog na usta prorokova, da On ipak taj narod ljubi posebnom ljubavi, kakve nije iskusio niti jedan drugi narod, pa ni bratski susjedni narod Edomski, premda vuče svoje podrijetlo od brata Jakovljeva Ezava. »Po

čemu nas ljubiš?» Ovim riječima, koje prorok stavlja u usta narodu, predočuje nestrpljivost, malodušnost i potištenost naroda, kojoj daje oduška tako, da zapada u grijешno predbacivanje i mrmljanje protiv providnosti Božje. No Bog odmah svojim odgovorom to suzbija u formi retorskog pitanja: »Nije li Ezav bio brat Jakovljevi, . . . ali sam Jakova zavolio?« Bog hoće da na jednom vidljivom primjeru jasno pokaže neosnovanost prigovora na oprečnoj sudbini dvojice rođene braće, Ezava i Jakova, koji su ovdje uzeti kao predstavnici dvaju naroda. Bez ikakvih vlastitih zasluga Jakovljevo potomstvo, narod Izraelski, iskusio je diljem svoje povijesti nebrojene dokaze posebne naklonosti i ljubavi Božje, pa i sada nakon teškog ropstva, — koje je bilo pravedna kazna za strašne grijehе, — u samom povratku iz ropstva i obnavljanju svoga narodnog i vjerskog života, može taj narod da vidi dokaz Božje ljubavi. Kolike li razlike između njihove sudbine i sudbine bratskog naroda Idumejaca, potomaka Ezavljevih? Jedan i drugi narod padao je u grijeh; ali Jakovljevu potomstvu Bog je izlazio ususret svojom milošću, da se opet nakon pada pridigao iz grijehа, nakon kazne pokazao mu je svoje milosrđe, dok je Edomce nakon pada u grijeh prepustio, da trajno snose posljedice svojih grijehа, t. j. teško stanje zabačenosti od Boga, i tako osjećaju samo težinu Božje pravde. Ovo mjesto citira i sv. Pavao Apostol u svojoj poslanici Rimljanima (9, 13), kada govori, o Božjoj providnosti i slobodnom odabranju Božjem u dijeljenju milosnih darova. U tom smislu valja shvatiti riječi u v. 3. »a Ezava sam zamrzio«. Ove riječi na prvi pogled zvuče tvrdo i oporo — kao da je Bog zamrzio potomstvo Esavljevo, — ali fraza »odio habui« jest antropomorfizam, kojim se označuje primjena pravedne kazne Božje zbog učinjenih grijehа. To objašnjavaju i riječi koje slijede kao egzegetski datak: »i obratio sam mu gore u pustinje«. Bog je dao Edomitima za domovinu gorovitu pustinju, koja je usljed različitih ratova postala još više opustošena, tako da je uza sve nastojanje oko ekonomske restauracije ne mogu pridići do blagostanja, nego ostaje trajno pusta. »Njegovu baštinu nastanio sam pustinjskim zvijerima«. Hebr. riječ: לְתַנּוּתֵי prevođi Vulg. sa »in dracones«, dok LXX sa εἰς δῶματα. Većina tumača priklanja se smislu Vulgatina prijevođa, gdje pod riječju »dracones deserti« razumijevaju različitu pustinjsku zvjerad, naročito

zmije i šakale (Aquilas, Hieronymus, Isopescul, te protestanti: Umbreit, Köhler, Keil, Reinke, Orelli, Smith). Drugi opet vodeći se za LXX, mjesto »dracones« prevode sa »domos« ili »habitacula deserti«, t. j. »pustinjske stanove«, na osnovu hebr. korjena: דָּוָר = domus, habitaculum, što također nije nevjerovatno (Symachus, Theodocijon, zatim sirski i haldejski prijevod, kao što i od modernih: Rosenmüller, Gesenius, Hitzig, Maurer, Duhm, Powis Smith, Riessler).

V. 4. *Rekne li Idumeja: Ako smo i obraćeni u ruševine, ali ćemo opet izgraditi ono što je opustošeno.* Ovdje se vjerojatno aludira na silovito opustošenje Idumeje, koje se zbilo usljed navale Haldeja pod Nabukodonosorom, što je spominje prorok Jeremija (25, 9. 21; 27, 1—7; 49, 7—10). O opustošenju Idumeje govori također prorok Ezekijel (35, 2—15) i Abdija. Kralj Nabukodonosor zadržavajući se u Palestini prigodom svojih vojnih pohoda, naročito prigodom 13 godišnje opsade feničkog grada Tira (576), imao je prigode plijeniti okolišne krajeve Palestine, pa nije isključeno, da je tom prilikom opustošio i Idumeju. Osim toga Josip Flavije spominje (Ant. X, 9, 7), da je Nabudokonosor pete godine poslije razorenja grada Jerusalema pokorio također Egipćane, Amonce i Moapce, pa nije moguće, da bi Idumejci ostali netaknuti. Neki pak tumačitelji (Grätz, Wellhausen, Powis Smith, Isopescul i dr.) drže da su zemlju Idumejsku u 5. vij. pr. Kr. osvojili Nabateji. Premda su se Idumejci nakon tolikih poraza i nedaća nastojali podići i oporaviti se, da obnove stanje svoje zemlje i dođu opet do neke slobode i samostalnosti, ipak nije njihovo nastojanje imalo uspjeha, jer su se uzdali samo u svoju snagu, a za takve vrijedi: »Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam« (Ps. 126, 1). U vrijeme Makabeja bila je Idumeja opet opustošena (I Mak 5, 3. 65; II Mak 10, 16 ss) i pokorena i napokon od Ivana Hirkana I. bili su Idumejci dapače prisiljeni, da prime obrezanje (Jos. Flavije, Ant. XIII, 9, 1; XV, 7, 9). Tako se ispunjaju na njima riječi koje dalje kaže Gospod: »Štogod sagrade, ja ću razvaliti . . .« Ako danas pogledamo u te krajeve, doista nalazimo u njima doslovce ovakvo stanje.

V. 5. *»Tada ćete svojim očima vidjeti . . .«* Nakon tih stvarnih historijskih događaja morat će i sinovi pravovjernog naroda priznati pravdu Božju i slavu imena Božjega i preko granica izraelske zemlje, tj. među neznabožackim narodima.

Time svršava proročki prolog, u kom je navjestio glavnu temu, što će je potanje razrađivati, te prelazi dalje na razvijanje pojedinih detaljnih misli.

2. Prekoravanje svećenika (1, 6—2, 9).

U ovom odlomku prorok upravlja svoje riječi najprije svećenicima. Oni su u prvom redu dužni prednjačiti narodu u točnom vršenju Božjih zakona i da u sinovskom strahu iskazuju Bogu poštovanje kao svom ocu i gospodaru, kako se to naročito ističe u knjizi Levitskoj (10, 3; 20, 24; 22, 3). Sv. Ćiril Aleksandrijski s pravom primjećuje, tumačeći ovo mjesto, da narod u prvom redu hoće kod pretpostavljenih da gleda dobar primjer, te se nemalo smućuje, ako kod njih zapaža nehaj za štovanje Boga. Egzegeta pak Cornelius a Lapide ovdje primjećuje, da obnova države i svjetovnjaka zavisi u prvom redu od obnove svećeničkog života.⁷ Ali nažalost svećenici ogrješuju se teško o poštovanje Boga time, što ne paze na propise o prinašanju dostojnih žrtava, nego prinose nedostojne žrtve i tako obeščasćuju oltar Gospodnji. Zbog toga se njihovi prinosi i ne mile Bogu i njihove molitve ne mogu biti uslišane, jer se ne vrše u duhu iskrene odanosti i pobožnosti naprama Bogu, nego iz formalizma. Zato će Bog prestati iz ruku njihovih primati prinos a mjesto njihovih žrtava prinosit će se po čitavom svijetu nova čista žrtva, kojom će se dostojno slaviti ime Božje među svim narodima. Zločin pak svećenika, koji se ne žacaju prinositi nedostojne žrtve i usuđuju se oskvrnjivati oltar Božji, ne će proći bez teških kazna, a te su: Božje prokletstvo, siromaštvo i oskudica, i Božje odbačenje. Ruka Božja sasut će na njihovo lice blato njihovih svečanosti, koje će i njih same otplaviti, jer mjesto da su ispunjali svečani ugovor između Boga i Levita, po kom su bili obvezani da prednjače narodu u istini i pravednosti, da druge odvraćaju od zla, da usne njihove budu Božji glasnici znanja i zakona Božjeg, oni su prekršili taj ugovor i sami sašli s pravoga puta sablažnjavajući mnoge. Zato će biti izvrgnuti preziru i poniženju. »Maledictus qui opus Domini facit fraudulenter!« (Jer 48, 10).

a) Nedostojne žrtve svećenika (1, 6—9).

V. 6. »Sin poštuje oca, a sluga svoga gospodara. Ako sam dakle ja otac, . . .« Prorok doziva svećenicima u pamet intimni

⁷ Knabenbauer—Hagen, o. c. II., 515.

njihov odnos prema Bogu, sličan odnosu sinova naprama ocu, sluga prema gospodaru. (Ispor. Exod 20, 12; Deut 32, 6; Isai 63, 16; Jer 31, 9; Ps 100, 3). Na osnovu tog odnosa po naravi stvari slijedi da su kao sinovi dužni iskazivati Bogu kao svome ocu naročitu ljubav, poštovanje i poslušnost. Bog kao roditelj u najjemenitijem smislu riječi, jer je stvoritelj i najbrižniji staratelj čovječanstva, a napose prema svojim svećenicima, vršeći svoja roditeljska prava i dužnosti, traži opravdano sa strane sinova reciprocitet u poštivanju tih prava i vršenju dužnosti djece prema ocu, tim više, što je On i najuzvišeniji Gospodar, Gospodar nebeskih četa. Zato Bog upravlja svećenicima pitanje puno prijekora: »Ako sam ja Otac, gdje je moja čast, ako sam ja Gospodar, kakovo je strahopočitanje prema meni?«

»Vama, svećenici, koji prezirete ime moje . . .« Nebrojeno puta izučuju u Psalmima ime Božje, nazivaju ga svojim Bogom, Gospodarom i Ocem, ali si nijesu svijesni veličine ovih riječi, niti se u praktičnom životu vladaju onako, kako bi dolikovalo onima, koji neprestano tako prizivaju Boga. S kolikim bi se pravom na njih mogle primijeniti riječi proroka Isaije, ponovljene u Novom Zavjetu od Krista Gospodina: »Ovaj me narod ustima slavi, a srce mu je daleko od mene!« (Is 29, 13; Mat 15, 8; Mark 7, 6). Ne samo, da se time ogrješuju o nedostojno izgovaranje imena Božjega, nego time upravo p r e z i r u ime Božje i izvrgavaju ga ruglu.

Tragika svećeničke zloće tim je veća, što u okorjelosti svojoj ili nesvjesno ne uviđaju svojih grijeha (Theodoret Cirski), ili farizejski hoće da se ograde protiv krivnje pitajući drsko: »Čime pogrđujemo ime Tvoje?« (Sv. Jeronim).

Prorok im odgovara:

V. 7. »Na mom oltaru prinosite oskvrnjen hljeb.« Riječ »panem« mnogi tumačitelji shvaćaju ne samo u najužem smislu »kruh«, (koji se ponajviše morao prikazivati beskvasan; Lev 2, 4. 11; 6, 17; 7, 12; Num 6, 15. 19; a katkada se mogao prinositi i kvasni: Lev 7, 13; 23, 17), nego svaku žrtvu prinesenu Bogu, kao jelo Božje (Lev 21, 6; 22, 25; 3, 11. 16. hebr.). Bog primajući žrtvu kao da jede i pije s ljudima, i što proždire i uništava vatra, smatralo se, kao da sam Bog, prisutan pod likom vatre, jede i troši (Cornel. a Lapide). Zato i sv. Ćiril Aleksandrijski kaže, da se ovdje pod riječju חֶלֶב ne treba razumjevati samo u strogom smislu žrtvu beskvasnoga kruha i

kolača, a pogotovo ne »panes propositionis«, koji se uopće nisu polagali na oltar. Da su ovdje pod riječju »panem« uključene i životinjske žrtve, očividno je iz narednog retka, gdje se objašnjava pitanje, u čemu se sastoji oskvrnjivanje žrtava: tj. kad svećenici sami priznaju, da se »oskvrnjuje« stol Božji. Bog im to konkretno spočitava:

V. 8. »Kad prinosite za žrtvu slijepo . . . hromo . . . bolesno . . . zar to nije zlo?« Prema propisima Mojsijeva zakona o žrtvovanju (Levit 22, 20—22; Deut 15, 21; 17, 1; Eccli 35, 14) bilo je zabranjeno žrtvovati životinje, koje su imale kakvu tjelesnu manu, n. pr. slijepo (ili ćorave), kljaste, bolesne, šugave i svrabljive itd. U vrijeme pak proroka Malahije tako je otupio duh svećenstva, da su i sami priznavali, da se više ne poštuje svetost žrtvenika, te su žrtvovali bolesne životinje. Za prijekor prorok navodi argumentum ad hominem: »offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam . . .« »Donesi što takovo svome poglavici, pa da vidiš, da li će mu to biti po volji, i kako će te pogledati!« S jakim ironijom naglašuje, kako se nitko od njih ne bi usudio što slično učiniti zemaljskom (političkom) poglavaru ili upravitelju, bojeći se da ga ne bi uvrijedio i da ga on ne potjera ispred sebe. Naprotiv, kad se radi o prinosima Bogu, najuzvišenijemu Gospodaru, svećenici se ne žacaju ovolikog izraza nepoštovanja, da oskvrnutim prinosima obeščaćuju oltar Božji! »Offer duci«. Ove riječi pretpostavljaju, da je postojao običaj, da ljudi podavaju političkim predstavnicima izvjesne prinose u naravi, bilo u svrhu darova, bilo u svrhu naplate poreza ili danka. Ime »dux«, hebr. מַדְבָּרִים označuje službu upravitelja provincije ili kraljevskih namjesnika, nazvanih također »satrapi«, kakove su obično postavljali Asirci, Babilonci i Perzijci u pokorenim pokrajinama (Isai 36, 9; IV Kralj 18, 24; Jer 51, 23, 28, 57; Ezek 23, 6. 23; Est 3, 12; 8, 9; 9, 3; Ezr 8, 36; Neh 2, 7. 9; 3, 7; 5, 14; 12, 26; Ag 1, 1. 14; 2, 2. 21). No poznato je, da Nehemija kao vođa nije primao nikakvih darova ni naplata (Neh 5, 15—19), pa se iz ovog mjesta zaključuje kao najvjerojatnije, da djelovanje proroka Malahije pada u vrijeme Nehemijina boravka na kraljevskom dvoru u Babilonu (Neh 13, 6).

V. 9. »A sada da se umiljavate pred Bogom, zar će vam se smilovati? . . .« Opet riječi prijekorne ironije: ako svjetovni poglavica ne bi blagim pogledom primio darova ovakove vrste

(slijepih, hromih, bolesnih i šugavih životinja), kako se onda mogu nadati od Boga, koji dostojanstvom nadvisuje sve časti, da će ih nakon ovakvih nedostojnih žrtava uslišati i smilovati im se, pogotovo kad namjerice tako čine (*de manu enim vestra factum est hoc*). »*Si quomodo suscipiat facies vestras?*« retorsko je pitanje, koje uključuje negativan odgovor: tj. nije moguće da ih Bog usliša i smiluje im se.

b) *O novoj čistoj žrtvi (1, 10—11).*

V. 10. »*Da li je barem tkogod među vama . . . ?*« Ovo mjesto zadaje poteškoće egzetima, jer se sva tri teksta: M, LXX i V znatno među sobom razlikuju i po čitanju i po smislu. Sv. Jeronim, kojega ovdje slijede: Sv. Ćiril Aleksandrijski, Calmet, Ribera, Cornel. a Lapide i dr., tumače ovo mjesto tako, kao da prorok prekorava svećenike i levite zbog nemara, premda ne vrše svoju službu badava, nego dobivaju za svoju službu određenu plaću. Prema tome prevode s Vulgatom: »*Tko je među vama, koji zatvara vrata, i upaljuje moj oltar badava?*« No s ovim smislom nema jasne logičke veze daljni kontest: da više nisu Bogu po volji i da ne će primati više prinosa iz njihovih ruku. Osim toga svećenici i levite imali su po propisima Moj-sijeva zakona i pravo na dohotke za svoje uzdržavanje, jer službenici oltara treba da žive od oltara. Nadalje, sv. Jeronim, prevodeći ovo mjesto, ispred »incendat« ispušta bez razloga niječnu česticu לֹא = *non ne*, koja spojena s veznikom ךְ do-biva posljedično (konsekutivno) negativno značenje: ut non. Napokon razlika je u hebr. tekstu, što ovdje stoji 2. l. pl. m. r. futura: תִּאֲרִי׃ koji oblik u konstrukciji sa ךְ לֹא daje posljedični optativni smisao: »ut non succendatis« = »da ne upaljujete . . .« Prema tomu na osnovu hebr. teksta, nadovezujući logički na predašnji kontekst, gdje se govori o žrtvama, koje ne mogu biti Bogu drage, glasio bi prijevod ovog mjesta: »*Ima li još koga među vama, da zatvori vrata, pa da ne upaljujete moj oltar uzalud?*« Izražava se dakle u obje rečenice optativni smisao: o, da se nađe tkogod, da zatvori vrata (dvokrilna velika vrata koja su vodila iz predvorja za žene u dvorište, gdje je bio žrtvenik za žrtve paljenice) pa da ne upaljujete oltar uzalud? I po tom je sasvim logično, što se nastavlja u daljnjem kontekstu: »*niste mi po volji . . . i ne ću da primam prinose iz vaših ruku.*« Ovo tumačenje usvajaju Knabenbauer-Ha-

gen, Clarius, Hoonacker, Fillion, Reinke, Isopescul, Trochon, kao i protestantski tumačitelji: Schegg, Keil i dr. Ovom tumačenju stoji bliže i tekst LXX, iako se on također znatno razlikuje od hebrejskog teksta, jer u prijevodu glasi: »stoga će se među vama zatvoriti vrata i ne će se badava upaljavati moj žrtvenik.«

Hebrejskom tekstu, odnosno donekle i LXX, logički se nadovezuju slijedeće riječi, kao obrazloženje, zašto da se zatvore vrata i da ne upaljuju žrtvenik badava, jer: »Niste mi po volji (ne sviđate mi se) i ne ću (ne želim, ne volim) primati prinosa iz vaših ruku.« Važna je ovdje riječ מִקְרָבָה koja, iako se kadgod upotrebljava za krvne žrtve (Gen 4, 4; I Sam 2, 17), općenito se upotrebljava kao tehnički izraz za nekrvne žrtve. Stoga na ovom se mjestu proširuje smisao tako, da nakon što je gore rečeno o nedostojnosti krvnih žrtava (v. 8), Bogu se više ne mile iz njihovih ruku n i t i n e k r v n e žrtve (žito, brašno, ulje, vino, hljeb, tamjan). Ne će dakle više primati uopće nikakovih žrtava iz njihovih ruku, jer su sve postale tako reći otrcane i bez vrijednosti.

No mjesto svih starozavjetnih žrtava, koje su imale privremeni tipski karakter i koje su starozavjetni svećenici u posljednje doba toliko oskvrnjivali, naviješta prorok novu univerzalnu žrtvu, kojom će se po čitavom svijetu veličanstveno proslavljivati ime Božje među svim narodima.

V. 11. »Jer od sunčanog istoka pa sve do njegova zapada veličat će se ime moje među narodima, i na svakom će se mjestu žrtvovati (, i) prinosit će se imenu mome (, i to) žrtva čista, jer će se veličati (slaviti) ime moje među narodima, — govori Gospod nad vojskama.« Vulgatin prijevod ponešto se razlikuje od prijevoda s hebrejskog: »Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.« Vulgatin je prijevod ovdje mnogo bolji i točniji od LXX, koja ima: θυσίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά = » . . . prinosi se tamjan imenu mome, i žrtva čista . . . « Što više, Vulgatin: »et offertur« pretpostavlja bolje čitanje hebr. teksta (sa veznikom ו ispred מִקְרָבָה a izostavlja veznik ה ispred מִקְרָבָה) od sadašnjeg masoretskog teksta (gdje ispred מִקְרָבָה fali veznik ו, a stoji ה pred מִקְרָבָה). Po jednodušnom sudu

katoličkih egzegeta, kao i po dekretu samog tridentskog koncila (Sess. 22), ove riječi sadržaju eminentno mesijansko pro-roštvo o ustanovljenju novozavjetne euharističke žrtve svete Mise. U opreci prema dotadašnjim starozavjetnim žrtvama, koje su se legitimno mogle prikazivati samo: a) na jednom mjestu na žrtveniku pred hramom Jerusalemskim; b) u jednom samo odabranom narodu izraelskom, — naviješta se nova žrtva, koja će se prikazivati po čitavom svijetu (figurativno rečeno: od ishoda sunca do zapada) — i veličat će se ime Božje među narodima, tj. ne samo izraelskom, nego i među izvan-izraelskim narodima (בְּגוֹיִם). Ovu misao univerzalizma ističu i drugi proroci, naviještavajući obnovu duhovne teokracije mesijanskog kraljevstva, kao n. pr. Is 11, 9—10; 45, 6; 49, 6; 59, 19; 60, 9. 14. 21; 66, 19. 20; Am 9, 11—12; Mih 4, 2—3; Ps 21, 28; 49, 1; 71, 10—11; 112, 3. — »in omni loco« = na svakom mjestu. U starom zavjetu bilo je samo jedno mjesto legitimnoga kulta, jedan žrtvenik pred hramom Jerusalemskim; (II Sam 6, 15; III Kralj 9, 3; Ps 67, 16; 121; 131, 13). U mesijanskom kraljevstvu ukida se taj propis te u opreci prema dotadašnjem stanju prikazivat će se žrtva Bogu na svakom mjestu. Na taj univerzalizam kulta podsjeća u NZ Isus Krist u razgovoru sa Samarjankom (Iv 4, 21—23), pa se također iz riječi žene Samarijanke vidi, kako je bila poznata ova istina mesijanskog univerzalizma, naglašivana po prorocima.

»Sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda.« Ovdje se ponešto razlikuje sadašnji masoretski tekst od onoga, koji je imao pred očima prevodilac Vulgate, sv. Jeronim. U masoretskom naime tekstu dolaze riječi: מִקְטָר מִקָּשׁ bez veznika (assyndetom) ׀ jedna za drugom, a stavljen je veznik ׀ pred riječ מִקָּה. Prema konstataciji uvaženog tekstualnog kritika B. Kennicot-a imade 11 hebr. kodeksa, koji stavljaju partikulu ׀ ispred מִקָּשׁ, a 13 hebr. kodeksa ispušta partikulu ׀ ispred מִקָּה.⁸ Tako čini i egzegeta Isopescul, kao što i sirski tekst. Prema tomu prijevod Vulgate nije bez prilično osnovanih tekstualno kritičkih razloga. Jedino bi se mogao smisao još točnije izraziti tako, da se oba participa hofala prevedu s t r a j n i m f u t u r o m, jer prema poznavacima hebr. gramatike i sintakse mo-

⁸ Knab.—Hagen, o. c. II, 523.

že se participima izražavati također i futur.⁹ Što se tiče značenja participa מִקְרָב, u kauzativnim formama hifilu i hofalu imade značenje žrtvovanja vegetabilnih prinosa, kojih se dim kao miris diže u vis. Prema tomu značenje bi bilo: »na svakom mjestu žrtvovat će se i prinosit će se imenu mojem (nekrvna) žrtva čista.« מִקְרָב znači ovdje svakako nekrvnu žrtvu, i to s razloga, što i u 10 retku ova ista riječ označuje nekrvnu žrtvu.

No uzmemo li masoretski tekst kako danas glasi, može također da daje dobar smisao, samo je u tom slučaju potrebno da se partikula ׀ ispred מִקְרָב shvati kao znak naročite emfaze, pa bi onda prijevod glasio otprilike ovako: »I na svakom mjestu će se žrtvovati, prinosit će se imenu mojem, i to žrtva (nekrvna) čista.«

Da se ovo proroštvo odnosi na mesijansko vrijeme, očito je već odatle što se ove riječi nikako ne bi mogle odnositi na ono vrijeme, kad ih je prorok izrekao, jer u to vrijeme još nije bilo ime pravoga Boga toliko poznato među narodima, kako se ovdje tvrdi. Ne bi se to moglo ustvrditi ni za neznabožačke žrtve tadašnjeg vremena, pa makar se gdjegod i bona fide prinosile, kako to hoće protestantski tumačitelji, jer za te žrtve, kako ispravno opaža Belarmin, nikako se ne bi moglo reći, da su »čiste«. Zato s punim pravom i koncil tridentinski tumači ovo proroštvo tako, da se pod ovom čistom žrtvom, koju naviješta prorok Malahija, imade razumijevati žrtva svete Mise (Sess. 22, c. 1). Neispravno je također mišljenje protestanata: Keila, Hengstenberga i Reinke-a, da se ovdje riječ »mincha« imade shvatiti u simboličkom smislu kao dvojaka žrtva, i to »miomirisni kâd molitve« (muqtar) i »duhovno predanje Bogu« (muggaš). U tom slučaju ne bi proroštvu postojala paralela stvarne opreke istaknute »mincha« u Starom Zavjetu i prorečene »mincha« u budućnosti, koja imade stvarno zamijeniti sve starozavjetne žrtve. Ako se pak ta prorečena žrtva shvati u stvarnom smislu kao prava »mincha«, onda postoji potpuni paralelizam stvarne opreke između dokinutih starozavjetnih »mincha« te nanovo uvedene novozavjetne »mincha«, kad se pod tom »oblatio munda« razumijeva sveta

⁹ Joüon P. S. J., Grammaire de l'Hébreu Biblique, Romae 1923, pag. 339, § 121 e. cf. Gesenius W.—Kautsch, Hebräische Grammatik 28, Leipzig 1909, str. 374—375, § 116 p.

Misa. Da se u ovom smislu shvaćalo Malahijino proroštvo odmah od prvih početaka kršćanstva, potvrđuje nam jedan od najstarijih dokumenata kršćanske tradicije iz apostolskog doba: *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων* (Doctrina duodecim apostolorum) govoreći: *αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ῥηθεῖσα ὑπὸ Κυρίου ἐν παντί τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρειν μου θυσίαν καθαρὰν . . .* S ovim se saglašavaju i najugledniji crkveni pisci i sveti Oci, kao na pr.: sv. Justin, sv. Irenej, Eusebije, sv. Ivan Hrizostom, sv. Jeronim, sv. Augustin, sv. Ćiril Aleksandrijski i sv. Ivan Damašćanski. To je također jednodušno mišljenje starijih i novijih katoličkih egzegeta.

c) *Navještaj kazne oskvrniteljima žrtava (1, 12—2, 4).*

U opreci prema velikoj časti, koja će se davati imenu Božjem naviještenom čistom žrtvom, ponovno prorok ističe veličinu zloće svećenika, koji oskvrnjuju oltar Božji.

V. 12. »*Vi ga pak pogrđujete time što govorite: stol je Gospodnji oskvrnjen i prezren mu plod jest njegovo jelo.*« Prijevod LXX u slobodnijem smislu prevodi istu misao, a V nadodaje, što u M ni LXX nema: »cum igne qui illud devorat«. U prinošenju žrtava zavladao je potpuno zlokobni duh Kainov tako, da se žrtvovanje smatralo kao nešto što se uopće čini preko volje. Očevidno je, da je takav duh odraz slabe vjere, a posljedica je toga i posvemašnje pomanjkanje duha pravog poštovanja Boga. To je tim kobnije, što je takav duh prevladao i u staležu svećeničkom, koji bi morao biti »sô zemlji« i »svijetlo svijeta« (Mat 5, 13—14), da daje u svemu dobar primjer narodu. S velikim negodovanjem prekora prorok svećenike, što su narodu sami na najveću sablazan upravo u tom, što oskvrnjuju oltar Božji nedostojnim žrtvama. Predmet žrtvovanja treba da budu odabrani prinosi prvina, jer ono što se žrtvuje, u simboličkom smislu kao da se daje Bogu za jelo, a žrtveni je plamen kao simbolički organ Božjih ustiju, koji izgarajući jede žrtveni prinos (Lev 21, 6. 8. 17. 21; 22, 25). Prinoseći dakle Bogu za žrtvu ono što je nevaljalo da sami ljudi troše za svoje jelo, kao da se izruguju Bogu, davajući mu za jelo prezrene otpatke. Ogrješujući se tako postojano svetogrđnim činima prirodno je da savjest svećenika danomice osjeća sve veću težinu krivnje, zbog koje im i njihova sveta

služba postaje teška i odvratna tako, da je vrše nerado i zlovoljno, što dolazi do izražaja u narednom retku.

V. 13. »I govorite: Oh, kako je to odvratno!« U hebr. מַחֲלָה נִמְלָא nastalo od מַחֲלָה לִמָּה = kolike li dosade (odvratnosti)! Sami dakle priznaju, kako je nesnosno stanje njihove savjesti, koja ih danomice prekorava zbog nedostojnog i svetogrdnog vršenja hogoštovnih obreda, ali još je kobnije, što sveudilj ustraju u toj opacini: »i prezirete to« (odnosno, kako neki mjesto אִוִּירָא = njega, čitaju אִוִּירָא = mene). Zloća prezira tim je strašnija, što je neizmjereno dostojanstvo onoga, prema komu se tako vladaju, a taj je »Gospod nad vojskama«. — »Donosite amo oteto, hromo i bolesno, da to prinesete kao žrtvu«. Prorok ponovno naglašuje misao izraženu već u v. 8. o nedostojnom prišanju stvari Mojsijevim zakonom strogo zabranjenih za žrtvovanje (Lev 22, 19—25; Deut 15, 21; Eccli 35, 14). Retorsko pitanje: »Zar će mi se to svidjeti iz vaših ruku?« — uključuje u sebi odlučan negativni odgovor: »Ne će!« I odmah se nadovezuje u svrhu osude sankcija za takav svetogrđni čin riječima:

V. 14. »Proklet bio varalica (koji može), koji ima u svom stadu muško, a zavjetuje i žrtvuje Gospodu ono što je nevaljalo!« Krivnja prinošenja nedostojnih žrtava ne tereti samo svećenike, nego i svakoga onoga između naroda, koji daruje takav prinos za žrtvu, pa zato se na svakoga, tkogod imade udjela u ovakvom prinosu, obaraju ove riječi Božjeg prokletstva. To vrijedi osobito za žrtve paljenice, za koje je u Mojsijevu zakonu (Lev 22, 19) izričito bilo određeno, da mora biti muško. U kazni Božjeg prokletstva uključen je skup svih zala, kao što obratno: u Božjem blagoslovu skup svih dobara. Kao razlog kazne prokletstva ističe se: »Jer ja sam veličanstven Kralj, — kaže Gospod nad vojskama, i moje ime pobuđuje strahopočitanje među narodima.« Neizmjernom dostojanstvu i svetosti imena Božjega moraju se prije ili kasnije, htjeli ili ne htjeli, pokloniti i pravednici i bezbožnici; ovi potonji, ako ne ide drukčije, prinukani udarcima Božjeg biča pravednosti, ako već ne vremenitih zala, a ono neizbježive kazne u vječnosti.

Gl. II. v. 1. »A sada, ova zapovijed vama, o svećenicima!« Bog na usta proroka posebno apostrofira svećenike i prijeti im osobitim kaznama za njihove prekršaje, ako se ne poprave. 2. »Ako ne poslušate i zbiljski ne primite k srcu (pregnete) da uzdajete

slavu imenu mome, — kaže Gospod nad vojskama i poslat ću na vas prokletstvo (siromaštvo, oskudicu, neimaštinu), proklinjat ću vaše blagoslove, proklinjat ću ih sveudilj, jer niste primili k srcu (shvatili kao nešto ozbiljno).« Prorok doziva svećenicima (a dakako i narodu) u pamet prijetnje Mojsijeva zakona (Lev 26, 14—33; Deut 28, 15) prokletstvom, ako ga ne budu točno održavali. To se prokletstvo sastoji poglavito u vremenitim nesrećama kao što su: suša, nerodica, siromaštvo, kužne bolesti na ljudima i stoci, glad (koji je u par navrata uzrokovao toliku strahotu, da su ljudi posizali za ljudskim mesom, da njima utaže nevolju gladi; (Lev 26, 29; IV Kralj 6, 28—29, opsada Jerusalema za Tita g. 70. pos. Kr.). To će ih prokletstvo trajno pratiti, kao što oni ustraju u kršenju zakona Božjega. Riječ »blagoslove« može se prema tomu, dosljedno s predašnjim kontekstom, shvatiti u oprečnom smislu »prokletstva«, dakle u obilovanju vremenitih dobara (Lev 26, 3—13), kod svećenika konkretno u obilovanju prihoda za njihovo uzdržavanje (desetina i drugih prinosa; Teodor Mapsuestijski, Powis Smith); drugi pod »blagoslovima« razumijevaju ispunjenje Božjih obećanja (sv. Jeronim, Isopescul, Hoonacker i dr.); treći samo svećeničko dostojanstvo (Teodoret, Orelli, Marti, Eiselen); četvrti svećeničke molitve (Cornelius a Lapide). Ali najvjerojatnije je, da se ovdje imade shvatiti u doslovnom smislu za svećenička blagoslivanja, jer svećenici po svojoj službi blagoslivaju narod (Lev 9, 23; Num 6, 23). No za kaznu Bog ne će ove blagoslove uslišati, nego će ostati bez ploda i uspjeha; što više, Bog će ih prokleti. To će i sam narod uvidjeti, pa će odvratiti svoje lice od svećenika i prezirati ih, jer ne će više imati od njih koristi: da budu posrednici između Boga i naroda. Kazna odgovara grijehu: uskratili su čast i poštovanje Bogu, zato i njima oduzima Bog čast i poštovanje; preziru Božje zapovijedi, zato i njih Bog izvrgava preziru.

V. 3. »Evo, ja vam odbacujem sjeme« (LXX i V: »vašu ruku«). Na ovom mjestu čitanje je teksta veoma nesigurno, jer se hebrejska riječ הַזֵּרַע može punktirati ili kako ima sadašnji M tekst: הַזֵּרַע = sjeme, žito; potomstvo; ili kako čita LXX i V: הַזֵּרִיעַ = ruka, mišica, brachium, pleće, lopatica. Prema tomu može značiti ili: kvarenje posijanog sjemena, da ne donese ploda; ili: odbačenje potomstva, da prestane biti odabrani narod, što se zbilo u Novom Zavjetu odbačenjem

židovskoga naroda; ili može značiti otklanjanje svećeničke ruke, kad se ona diže da učini kretnju blagoslova, pa će ta liturgijska kretnja ostati bez svoga duhovnog učinka; ili može napokon značiti onaj dio mesa (pleće, lopatica) od žrtvenog prinosa, koji je bio namijenjen za dar svećeniku. Ovaj posljednji smisao usvajaju: sv. Jeronim, Teodoret, Ribera, Sanctius i Cornel. a Lapide, i to poglavito s razloga veze sa kontekstom koji slijedi: »i sasut ću vam u lice izmetine, izmetine vaših svetkovina . . .« Od životinjskih žrtava bacalo se na posebno određeno smetište s istočne strane oltara otpatke, koji su se imali ukloniti od mesa za žrtvovanje, kao utroba, crijeva i slično, a od izgorjele žrtve pepeo (Lev 1, 16). Prema tomu nedostojne prinose izjednačuje Bog s izmetinama otpadaka od žrtava, koji će poprskati lice svećenika; što više, i njih same povući će sa sobom u gnoj i izmetine, t. j. u stanje skrajnjeg prezira i zabačenosti. Slično imademo u Novom Zavjetu, gdje Isus Krist u svojoj gorskoj besjedi govori apostolima da su sol zemlji, a ako sol obljutavi nije za drugo nego da se baci i pogazi. (Mat 5, 13; Mark 9, 50; Luk 14, 34—35).

Drugi neki tumačitelji drže da »brachium« na ovom mjestu znači simbol moći Božje, kojom će obeskrjepiti učinak žrtava tako da će ih preobratiti u skup nečisti, što će je Bog rukom svojom sasuti u lice nedostojnim svećenicima.¹⁰

V. 4. »Tada ćete upoznati . . . moj zavjet s Levijem.« Za potvrdu svojih prijetnja Bog nadodaje, da će oni to sami na sebi iskusiti, jer Bog nad vojskama, koji je svečano dao Levitima tu zapovijed, ne dopušta da se ona gazi. (Lev 6, 7; Num 8, 19; Deut 33, 8—11).

d) Kako li su se udaljili od svećeničkog uzora! (2, 5—9).

V. 5. »Zavjet . . . života i mira . . . da se živo boji mene . . .« Bog podsjeća na svečani ugovor s Levitima, po kom im je zamčio obilje vremenitih dobara (vitae), te nepomućeno zadovoljstvo (pacies) i sreću (Num 25, 12; Deut 33, 8—11). Da pak mogu sva ta dobra sebi osigurati, dao im je Bog spasonosni strah, onaj strah koji je početak životne mudrosti, tj. strahopočitanje pred Bogom i njegovim svetim imenom (Eccli 1, 11—16; 27, 4).

¹⁰ Keil-Melitzsch, Die zwölf Kleinen Kropheten, Leipzig 1888, str. 695.

V. 6—7. »On je naviještao istiniti zakon i opačina nije okaljala njegovih usana.« Ovim riječima Bog podsjeća svećenike, kao stalež plemena Levijeva, na konkretne vrline drevnih svećenika sa dvije antiteze: »istiniti zakon bio je u ustima njihovim«, t. j. naviještali su čistu istinitu nauku; »i opačina nije kaljala njihovih usana«, t. j. iz njihovih usta nije se nikad čula kakva lažna nauka ili nepravda, kako je, nažalost, kasnije nastao običaj, kad su se izopačili i oni, koji su bili pozvani da revnuju za istinu i pravdu (Isai 10, 1; Jer 8, 8). »Provodio je život u miru i u pravičnosti preda mno . . .« To je svećenstvo živjelo u duhovnom miru i pravednosti s Bogom. Izraz »ambulavit mecum« (sc. cum Deo) živjeti onako kako je Bogu po volji, kao što se npr. kaže za Henoha (Gen 5, 22) i za Nou (Gen 6, 9). Tako su i pravovjernom naukom i primjerom sveta života mnoge odvrćali od grješnoga života na put kreposti. I dolikuje se u punoj mjeri, da svećenici budu takvi. Naročito se naglašuje, da se odlikuju znanjem, da mogu druge poučavati u zakonu Božjem i upućivati ih na put kreposti. Punim se pravom očekuje od svećenika, da ispravno tumači zakon Božji, jer je on Božji glasnik (Lev 10, 11; Deut 17, 9 ss; Eccli 45, 6; Gal 4, 14). Na ove retke nadovezuju divna razlaganja o svećeničkom dostojanstvu egzegeti: Cornelius a Lapide i Estius.¹¹ No kolike li opreke između pravih idealnih svećenika u staro vrijeme i onih u vrijeme proroka Malahije. U v. 8. ističe se u poraznoj antitezi, kako su ovi potonji u svemu protivni idealu svog staleža.

V. 8. »Ali vi ste skrenuli s (pravog) puta i premnoge ste sablaznili u zakonu.« Mjesto uzorna primjera sveta života, da žive po volji Božjoj, oni sami skrenuše s puta kreposti na put opačine, pa tako ne samo da ne potiču grješnike da se obrate na put kreposti, nego još sablažnjuju premnoge koji su dobri, da ih odvrćaju od puta kreposti na put opačine. Svećenici koji bi morali upozoravati na svetost zakona Božjega, kad sami preziru zakon Božji, time zavode svojim primjerom druge na nevršenje i preziranje zakona Božjega, ili kad ga neispravno tumače drugima.»Pogazili ste zavjet Levijev . . .« Svećenici koji su odnemarili i pogazili zakone Božje i obveze, na koje je Bog obvezao Levite, pogazili su taj sveti

¹¹ Knabenbauer—Hagen, o. c. str. 542—543.

ugovor Božji s Levitima; ali zato i Bog svečano izjavljuje, da će i s njegove strane slijediti pravne posljedice toga gaženja, tj. mjesto ugodna i zadovoljna života, što je bio zajamčen Levitima za vjerno održavanje zakona Božjih, slijediti će tomu oprečna strašna kazna Božja, o kojoj se dalje govori:

V. 9. »Zato sam i ja vas učinio prezrenima i poniženima pred svimkolikim narodom, budući da se niste držali mojih puteva, nego ste kod zakona gledali na osobe.« Čim su veće visine, tim dublji je pad. Čim je veće i uzvišenije bilo dostojanstvo valjanih svećenika, tim je strašnije poniženje i prijezir, kojim Bog kažnjava opake svećenike, koji su se iznevjerili svom pozivu. Oni će biti izvrgnuti preziru svega naroda. *Corruptio optimi pessima!* Naročito ih prekora zbog pristranosti u primijenjivanju zakona (*accepistis faciem in lege*). »*Accipere faciem*« jest fraza, koja znači da n. pr. suci ne sude po zakonu, nego se u svom sudu ravnaaju po ličnim sklonostima prema onima, kojima treba da sude, ili dapače primaju darove i mita, da sude u prilog darovateljima. Ovu opačinu osobito prekora i prorok Miheja (3, 11), zatim Isaija (1, 23), Ezekijel (22, 27 ss), Jeremija (5, 28) i dr. Među katoličkim egzegetima posebno naglašuje težinu ovoga grijeha sv. Jeronim. Stvar je i u današnje vrijeme aktualna.

3. Prekoravanje naroda zbog njegovih grijeha (2, 10—16).

U ovom odlomku prekora prorok svoj narod zbog protuzakonitih ženidaba sa ženama tuđinkama i zbog nerazložnog otpuštanja zakonitih žena svoje narodnosti. Na ovo zlo u narodu tuži se također Ezra (Gl. 9 i 10) i Nehemija (9, 2 ss; 10, 30; 13, 23 ss). Za odsutnosti Nehemijine opet se uvriježilo ovo zlo, pa protiv njega ustaje prorok Malahija nastojeći oko vjerske obnove u duhu svetog teokratskog dostojanstva, po kom je odabrani narod bio naročita svojina Božja. Zato ih najprije podsjeća na to, kako su oni sinovi odabranog naroda, koji je posebnim načinom Bogu posvećen; dakle na istokrvno podrijetlo i na jednu pravu vjeru.

a) Ženidbe s tuđinkama (2, 10—12).

V. 10. »Zar nemamo svi mi zajedničkog oca?« Oni vuku svoje podrijetlo od svetih patrijarha: Abrahama, Isaka i Jakova. Osim toga oni su od Boga stvoreni ne samo utoliko, ukoliko sve

čovječanstvo potječe od prvih ljudi izravno od Boga stvorenih, nego u koliko ih je Bog odabrao za svoj narod te ih u tu svrhu posvetio i posebnom se brigom za njih starao. Zato se i naziva njihovim Ocem (Deut 32, 6. 18), osobito u proroka Isaije (1, 2), a i na drugim mjestima (Exod 4, 23: »filius meus primogenitus Israel«, Jerem 3, 19; 31, 20; Os 11, 1). Sramotno je dakle, ako preziru žene svoga naroda i miješaju se sa neznabožačkim tuđinkama, a osim toga to je pogubno i zbog vjerskog indiferentizma. Već ih je Nehemija ozbiljno opominjao zbog toga podsjećajući ih na sramotan primjer kralja Salomona, koga su žene tuđinke zavele na grijeh idololatrije (Neh 13, 26).

V. 11. »Iznevjerio se Juda . . .« Time, što se Izraelski, odnosno Judejski narod ženi sa neznabožačkim ženama, počinja vjerolomstvo i oskrnuće na Božjoj svetinji, u koju uvodi žene što ne će da ostave kult lažnih bogova. »Svetinju Gospodnju« jedni smatraju sam starozavjetni ugovor s Bogom; drugi uzimaju ovu riječ u strožem smislu o svetištu hrama, kamo su i neznabožačke žene htjele da ulaze, da ne budu zapostavljene Izraelskim ženama, a takvim bi ulaskom postalo sveto mjesto oskrnjeno. »I oženio se kćerju tuđeg božanstva.« Analogno, kako su se Izraelci kao štovatelji pravoga Boga nazivali »sinovi Božji« (Deut 14, 1; Prov 14, 26), tako se žene, koje štiju krive bogove, zovu kćerima tuđeg boga, komu su odane kao svom ocu (ispor. Jerem. 2, 27; »dicentes ligno; Pater meus est tu; et lapidi; tu me genuisti).

V. 12. »Gospod iskorijenio svakoga, koji takovo što čini!« Kako je odvratna ta opačina pred Bogom, vidi se najbolje iz ovoga retka, gdje se emfatički ističe teška kazna za one, koji se tako ogrješuju. Kazna za takve odmetnike jest istrebljenje iz naroda tako, da će mu potomstvo izginuti i time će mu nestati imena. Fraza »svakoga« znači, da ne će biti nikakva izuzetka: »bio on učitelj ili učenik iz šatora Jakovljeva« t. j. pripadao on staležu obrazovanih ili običnom puku potomaka Jakovljevih, »ili takav, koji prinosi žrtvu . . .«, t. j. i same svećenike, jer ako se među njima nađe koji bi se oženio neznaboškom, postaje time onečišćen i nesposoban za prinašanje žrtava, ma bile one i nekrvni prinosi (minha).

b) *Krivica otpuštenim zakonitim ženama (2, 13—16).*

Usljed toga, što su muževi iz požude sklapali ženidbe s tuđinkama, bila je nanesena zakonitim ženama izraelske na-

rodnosti teška krivica, a osim toga zapale su u bijedan položaj, ostavši odbačene i potjerane od svojih muževa. Takove su se žene u očaju utjecale Bogu dolazeći pred hramski oltar, da tamo plaćuci mole Božju pomoć. Zato prorok crta i ovu žalosnu pojavu:

V. 13. »I još ovo činite, da kvasite suzama oltar Gospodnji, (okružujete ga) plaćem i ridanjem (jaukanjem i tulenjem) . . .«. Broj otpuštenih žena bio je veoma velik, kad je oltar postao pokriven njihovim suzama. Isto tako razumljivo je, da je njihov jad bio golem, tako da se očitovao silnim plaćem, i ridanjem »mugitu« (tulenjem). Kako dakle da s tog oltara žrtve budu Bogu prijatne, pa zato se više ne će na njih obazirati niti ih primati u ime zadovoljštine: »ne mogu više gledati na žrtvu, niti je primiti iz vaših ruku«.

V. 14. »A pitate: Zašto?« Ovim se riječima još jače ističe tvrdoglavost ovih ljudi, koji se nakon gore ocrtanih očevitih bezakonja još usuđuju drsko pitati: zašto Bog tako postupa. Na taj upit odgovara prorok: »Zato, jer je Gospod bio svjedokom tebi i ženi mladosti tvoje, a ti si je napustio, premda je bila tvoja drugarica i tvoja zakonita žena!« Bog, koji je uredio ženidbu tako, da bude trajni i nepovrjedivi ugovor (Gen 2, 24), dao je ovom vezu naročiti posvećeni karakter, kojemu je on sam svjedok i ujedno njegov branič i osvetnik. To je prvi i najvažniji razlog koji treba da odvraća od nepravednog bračnog razdora. (Gen 31, 49 ss; Tob 7, 15). Drugi naročiti razlog, zbog kojega je zabranjena bračna rastava, jest sjećanje na dane mladenačke ljubavi, koja ih je združila. »Laetare cum muliere adolescentiae tuae!« (Prov 5, 18). Nečovječno je stoga pogaziti vjeru prema onoj, koja je od mladosti bila mužu životna družica, i to kao zakonita žena (uxor foederis) iste vjere i krvi, dok je prijanjanje uz neznabožačke žene nastalo usljed grješne putenosti.

V. 15. »Ta nitko tako ne radi, ako još ima u njemu ostatak duha! A što je jedino, što traži Gospod, nego (ako ne) sjeme (potomstvo)? Čuvajte se (ustrajte) dakle u svojem duhu, i nemojte se iznevjeriti ženi mladosti svoje!«. Prijevod s hebrejskog teksta daje ovdje jasniji smisao, nego LXX i V. Smisao je dakle ovaj: Nitko, u koga je iole još duha Božjega, ne radi tako, da otpušta svoju zakonitu ženu, koju je imao u svojoj mladosti; i ni za čim drugim ne teži, nego za potomstvom kao Božjim

darom. U tom smislu treba da ustraju u duhu Božjem, pa da ne preziru svojih žena, s kojima su se u svojoj mladosti povezali u bračnu zajednicu. Kao razlog naglašuje se glavna svrha, radi koje je bila sklopljena ženidba, naime rađanje djece, dok su se ženidbe s neznaboškama sklapale zbog grješne požude. Ovaj smisao traži i daljni kontekst, kakav slijedi u hebrejskom:

V. 16. »Jer mrzi na otpuštanje, — kaže Gospod Bog Izraelov i pokrivat će nepravda haljine njegove, veli Gospod nad vojskama; ustrajte dakle u svojem duhu i nemojte se iznevjeriti!« Vulgatin se tekst ovdje u smislu također razilazi od hebrejskoga, jer ovako kako glasi u Vulgati, »cum odio habueris, dimitte = ako mrziš, otpusti!« — tekst bi zapravo pogodovao onom nevaljalom običaju otpuštanju žena, koji prorok prekora. Drugi opet misle, da se ovdje aludira na slučajeve, zbog kojih je po Mojsijevu zakonu (Deut 24, 1) bilo dopušteno dati ženi otpusnicu, ako bi se našao težak razlog (preljub), No Gospodin Isus Krist, aludirajući na ovaj stavak (Mat 5, 31; 19, 7; Mark 10, 4), objašnjava, da je to Mojsije dopuštao samo zbog »tvrdoće srca«, a u početku nije bilo tako. Kod Židova se naime kasnije ova stavka shvatila tako, da su smatrali te je dopušteno otpustiti ženu, bilo ma s kakvoga razloga. U vrijeme pak prorokovo prevladao je taj običaj zbog neuredne putene požude.

Time završava prvi glavni dio proročke knjige Malahijine o kažnjavanju grijeha. Slijedi po tom drugi glavni dio ili druga polovica proroštva: o pravednosti Božjeg suda.

II. BOŽJI SUD JE PRAVEDAN (2, 17 — 4, 6).

Da shvatimo psihološko raspoloženje naroda židovskog nakon povratka iz ropstva, valja da se sjetimo onih proroštava, u kojima je naviješteno, da će vrijeme povratka iz ropstva biti vrijeme obilnog blagostanja i sreće. Tako na pr. prorok Ezekijel, govoreći o blagodatima povratka iz ropstva, kaže: »I napunit ću vas ljudima i stokom i umnožit će se i rasti će; i učinim ću da ćete stanovati kao u početku, i dat ću vam veća dobra, nego li ste ih imali u početku . . . i izbavit ću vas od svih bezakonja vaših . . . i umnožit ću plod drvetâ i poljske rodove tako, da ne ćete više podnositi sramote gladi među narodima . . .; ona neobrađena zemlja postati će vrt naslade, a opu-

stjeli, razrušeni i potkopani gradovi postat će utvrđenima . . . jer ja, koji sam Gospod, sagradih što bi razrušeno i nasadih što bi neobrađeno . . . ; učinit ću da ćete počivati na vašoj grudi . . . i znat će narodi, da ću i ja Gospod biti posvećen u Izraelu« (Ezek 36, 10. 15. 29. 35; 37, 26. 28). Slično naviješta obnovu naroda i grada Jerusalema prorok Isaija (45, 1ss; 49, 17), Jeremija (31, 38; 32, 26ss; i v. 37; 33, 7ss.) i Zaharija (2, 2ss).

Razumljivo je, da je pod dojmom ovakovih očekivanja židovski narod prigodom povratka iz ropstva babilonskog mislio, da će se to sve odmah doslovce ispuniti, pa se našao razočaran, kad se sve to nije odmah ispunilo. Prigodom povratka iz ropstva naišli su naime na mnoge poteškoće, neprilike i smetnje u njihovu nastojanju oko obnove hrama i glavnoga grada, trpjeli su siromaštvo, glad, nerodicu i druge nevolje, dakle sve protivno nego su prema proročanstvima očekivali, i zato su zapadali u malodušnost i davali joj oduška prigovaranjem protiv providnosti Božje (Ezr 3, 12; 4, 4ss; Neh 1, 3ss; 2, 19; 5, 2ss; Ag 1, 6; 2, 17). Pa i onda, kad im je uspjelo, da donekle podignu nanovo hram i zidove grada Jerusalema, nisu se prilike znatno promijenile na bolje, jer su pod vlašću tuđinskih upravitelja živjeli u velikoj bijedi. Promatrajući sve to obuzimala ih je nestrpljivost i malodušnost tako, da su izravno prigovarali providnosti Božjoj, zaboravljajući kraj toga, da su sami bili krivi svekolikoj svojoj bijedi, i to zato, što se nisu otresli svojih opačina i poroka, naročito nehaja u vršenju Mojsijeva zakona. U tim prilikama nastupa prorok Malahija prekoravajući narod.

1. Prekoravanje naroda zbog malodušnosti (2, 17 — 3, 6).

V. 17. »Izazivate Gospoda svojim riječima, a govorite: Čime ga izazivamo? Ta time što govorite: Svatko, tko čini zlo, dobar je u očima Gospodnjim, i takovi mu se sviđaju! Ili gdje je tu sud Božji?« Svojim nepromišljenim govorenjem izazivaju Boga, i još pitaju: čime ga izazivaju. Tako su dakle otvrdnuli u toj mani, da je više i ne vide na samima sebi. Zato ih prorok podsjeća, u čemu se sastoji to njihovo izazivanje Boga: u tom što hule na Boga govoreći: da se smatraju pred Bogom dobrima oni koji čine zlo, i da se takvi sviđaju Bogu, a to zaključuju zbog toga, što vide, da bezbožnicima ide dobro i da ni u čemu ne oskudjevaju; ili, kako oni dalje umuju, ako nije tako, kako

da onda shvate sud pravde Božje? Postoji li uopće još Božji sud? Svakako ove su riječi blasfemija protiv Boga. Zato im prorok kategorički naviješta, da će se u skoro vrijeme očitovati pravedan sud Božji.

Gl. III. v. 1. »Evo ja šaljem svoga glasnika, da mi pripravi put pred licem mojim (preda mno)«. Ovim riječima naviješta prorok dolazak preteče Mesijina. Da se ove riječi odnose na preteču Mesijina, Ivana Krstitelja, vidi se iz tumačenja samoga Spasitelja Isusa Krista, kad kaže: »To je naime onaj, o kom je pisano: Evo ja šaljem svoga glasnika pred licem tvojim . . . (Mat 3, 3; 11, 10; ispor. Mark 1, 2; Luk 1, 16—17; 3, 4). Krist Gospodin navodi ove riječi tako, kao da ih govori Bog Otac Njemu, Sinu Božjemu, kojemu Ivan Krstitelj pripravlja put (ispor. Is 40, 3; 57, 14; 62, 10). יְפַקֵּהוּ דֶרֶךְ = da pripravi put, aluzija na riječi Isaije proroka: pripravite put Gospodnji! (Is 40, 3). Slika je uzeta iz poznatih običaja na istoku, kao i kod nas. Prije nego bi kralj došao, da pohodi koji grad ili kraj, došao bi glasnik, da upozori stanovnike, neka pripreve puteve za kraljev dolazak. Trebalo je poravnati i izgladiti puteve, da ne budu grubi i hrapavi. Tako i preteča Mesijin opominje na pripravljanje duhovnih puteva, t. j. uklanjanje moralnih nedostataka. Tako jednodušno i sv. Oci tumače ovo mjesto o Ivanu Krstitelju kao Spasiteljevom preteči.

»I iznenada (prema hebr.; Vulg. »statim« = odmah, nije sasvim točan prijevod) će doći u svoj hram Gospodar koga vi tražite«. »Iznenada« znači, da će doći Gospodin i prije nego će ga svi očekivati. Mnogi naime još ne će biti duhovno pripravni za taj dolazak. »Gospodar«, prema hebr. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ znači *κατ' ἐξοχήν* Gospodin, Gospodar u svoj hram, a pošto je hram kuća Božja i svojina Božja, taj Gospodar jest pravi Bog, Sin Božji; to je »onaj koga vi tražite« t. j. Mesija, Spasitelj, Sin Božji.

»Svoj hram« shvaćaju neki u metaforičkom značenju: o Crkvi Kristovoj, ili o duši vjernika; nadalje o prečistoj Djevici Mariji, ili o čovječjoj naravi, u kojoj se Sin Božji nastanio po hipostatskom sjedinjenju kao u svom hramu (sv. Ćir. Aleks., Theodoret, Augustin u svom djelu: De Civit. Dei 18, 35; i sv. Jeronim). On je ujedno »glasnik Zavjeta«, t. j. onaj, na kom su ispunjena sva obećanja, dana patrijarsima u formi starog privremenog i pripravnog Zavjeta; on je glasnik i osnivač novog, definitivnog i vječnog zavjeta. Ovo je mjesto važno po

svom Mesijanskom značenju naročito zbog toga, što se iz konteksta jasno vidi, da je »Dominator« i »angelus testamenti« jedno isto lice, t. j. Mesija je pravi Bog.

Misao, da je Mesija pravi Bog, ističe se osobito markantno kod proroka Isaije, n. pr. 9, 6—7: »Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum eius; et vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis. Super solium David, et super regnum eius sedebit, ut confirmet illud et corroboret, in iudicio et iustitia, amodo et usque in sempiternum; zelus Domini exercituum faciet hoc.« — Zatim u Psalmu 2, 7—9: »Dominus dixit ad me; filius meus es tu; ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes in hereditatem tuam et possessionem tuam, terminos terrae. Reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli confringes eos.« Nadalje u Psalmu 109, 1, 3: »Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis . . . Tecum principium in die virtutis tuae . . . ex utero ante luciferum ego genui te« — itd. Isporedi također riječi proroka Zaharije (12, 8—10): »Et domus David quasi Dei, sicut angelus Domini in conspectu eorum . . . et aspicient ad me quem confixerunt; et plangent cum plactu quasi super unigenitum . . .« Jednako se često ističe misao, da će Mesija biti osnivač novoga zavjeta i posrednik između Boga i ljudi (Is 42, 6—7; 49, 8: Et dedi te in foedus populi, ut suscitares terram; 54, 10; 55, 3; 59, 21; 61, 8; Jer 31, 31; 32, 40; 33, 20—21; Ezek 16, 60; 34, 25; Dan 9, 27; Os 2, 18. Zato i sv. Pavao naziva Isusa Krista punim pravom »posrednikom Novoga Zavjeta« (Hebr 9, 15).

V. 2. »Ali tko će podnijeti dan njegov dolaska . . . ?« Nakon što je prorok navijestio, da će sigurno i iznenada doći Mesija, upozoruje, kako će za neraskajane grješnike njegov dolazak biti u znaku oštrog, strašnog i neumoljivog suca. Mjesto Vulgatinog: »poterit cogitare« imade u hebr.: לֹא יִחְשְׁבֵם = tko će moći podnijeti, a tako i LXX: τις ὑπομενεῖ = tko će podnijeti njegov dolazak? — Ako se ljudi za njegov dolazak nisu dovoljno pripravili kajanjem i pokorom za grijehe, ne će im Mesijin dolazak biti prijatan; što više, uklanjat će mu se. »Ili tko će obastati pred njegovim pogledom?« Nepravедnici dakle ne će moći da ga mirno gledaju. To se točno obistinilo u vrijeme Kristova dolaska. U grijehu otvrdnuli farizeji, zakonoznanci i starješine nisu mogli prijatnim pogledom gledati pravednoga Krista, koji je šibao njihove opačine: »jao vama književnici, farizeji i licemjeri . . . !« (Mat 23, 13—29: 8 puta »vae«; Luk 11, 37—54: 6 puta »vae«). Time kao da je prorok htio pot-sjetiti savremene nezadovoljnike, koji su nestrpljivo mrmrljali, zašto Bog ne ispunja mesijanskih obećanja, da oni ne bi bili ni izdaleka niti podobni da dočekaju Mesijin dolazak, jer će on doći kao oštar sudac. Da se zornije predoči njegov sudački karakter, prorok ga uspoređuje s vatrom u kojoj se čisti kovina,

i s jednom biljkom »borith«, koja se upotrebljava za pranje vune, rublja i tkanine. »Jer on je kao vatra, koja rastapa, i kao bjeljarska biljka«. Vulgatin izraz »conflans« nije točan prijevod hebr. מְצַרְרָה (piel od צָרַר = usijavanjem čisteći kovinu). LXX prevodi: kao vatra lijevača (χλωευτηριου). Ovdje se misli svakako na proces čišćenja kovine, kad se ona žarko usija ili rastali u jakoj vatri, pa se usljed toga iz kovine izluči svaka nečista primjesa. Ova se poredba u moralnom značenju često upotrebljava u Sv. Pismu; n. pr. Eccli 31, 31; I Kor 3, 13; Ps 11, 7; 16, 3; 65, 10; Job 28, 1—3; Sap 3, 6; Zak 13, 9. »Herba fullonum« = biljka bjeljača, hebr. בְּרִיתָה prvotni korjen בר = puritas (Job 9, 30; Is 1, 25; Jer 2, 22); grčki ποία = neka biljka, koja se u starini, dok nisu poznavali sapuna, upotrebljavala za pranje rublja i tijela, jer sadržava mnogo alkalijeve soli, a spada među salsolaceae ili chenopodiaceae (cf. L. Fonck, Streifzüge durch die bibl. Flora, Freib. im Br. 1900, str. 29s; M. Hagen, Lexicon bibl. s. v. Borith). Za pranje služi i lug, načinjen od pepela te biljke. Zornom alegorijom prorok upozoruje na Mesiju kao moralnog suca, koji će provesti radikalno pročišćavanje i podjelu duhova u moralnom pogledu, da se razluče pokorom očišćeni i dobri od neraskajanih i tvrdovratih grješnika, kao što se u vatri čisti kovina od nečistih primjesa, ili kao što se pomoću alkaličnog bilja čisti rublje od mrlja. Ova se mesijanska misija naglašuje i kod drugih proroka. Tako n. pr. kod Isaije (1, 25): »Et convertam manum meam ad te, et excoquam ad purum scoriā tuam et auferam stannum (smjesa od srebra i olova) tuum.« Slično: Ezek 22, 19—22; Jer 6, 27—30; Zak 13, 9. U novom Zavjetu Ivan Krstitelj naglašuje ovu mesijansku misiju u slici sječenja neplodnog drveća i čišćenja pljeve od pšenice (Mat 3, 10. 12).

V. 3. »I sjedjet će kao onaj koji rastapa i pročišćava srebro, i očistit će sinove Levijeve . . .« Čišćenje će početi od hrama, t. j. od svećenika i levita, da oni koji moraju primjerom prednjačiti drugima, postanu pročišćeni. Krist Gospodin doista je počeo revnovati za slavu Božju očišćavanjem hrama (Iv 2, 13—17; cf. Ps 68, 10). Uvođenjem i ustanovom novozavjetnog svećeništva izvršena je ta Spasiteljeva misija. »Sjedjet će . . .« znači da će Krist taj zadatak ozbiljno i savjesno izvršiti, a ne samo površno. Postat će u eminentnom smislu riječi pročišćeni kao zlato i srebro. Takvi će svećenici u pravednosti prinositi novozavjetnu čistu žrtvu, t. j. Euharistiju.

V. 4. »Tada će biti draga Gospodu žrtva Judina i Jerusalemska kao od pamtivijeka i u davnim godinama«. Iz plemena Judina započet će spasenje, pa tako i nova euharistijska žrtva, koja će biti mila poput prastarih patrijarških žrtava, kao na pr. Abelova, Noina, Melkisedekova, Abrahamova i žrtve onih prvih svećenika Mojsijeva zakona, koji su pomno pazili na neporočnost svoje službe.

V. 5. »I nastupit ću protiv vas na sudu, i bit ću brz (spreman) svjedok protiv vračara, preljubnika, krivokletnika . . .«. Poslije moralne restauracije svećenstva nastavit će Mesija svoju sudačku misiju među ostalim redovima naroda. Tu je ujedno sadržan odgovor na prigovor i pitanje u 2, 17: »Svatko, tko čini zlo, dobar je u očima Gospodnjim . . . ili gdje je tu sud Božji?« Sada se naviješta, da će doći sam Bog i nastupiti kao sudac, i to kao brz (spreman, pripravan, okretan) svjedok, t. j. koji će kao točno upućen poznavalac njihove krivnje moći dati pouzdano svjedočanstvo za sud Božji, a ujedno i brzo i odlučno provoditi sudbenu istragu i izreći presudu. Tu ne će biti mjesta izigravanju suda, izvinjavanju i zatajivanju, kao ni pristranosti, nego će se na svakoga krivca primijeniti pravedna kazna. Dalje se ističu tipične vrste grješnika i krivaca, protiv kojih će se izreći osuda, a to su: 1) »vračari«, t. j. oni koji se bave ili praznovjermem, ili namjernim opsjenjivanjem slabih u vjeri. Ta se opačina često spominje u St. Zavjetu i prije ropstva (Ex 7, 11; 22, 18; Deut 18, 10; IV Reg 9, 22; Is 47, 9. 12; Jer 27, 9; Dan 2, 2; Mih 5, 11; Nah 3, 4) i poslije ropstva (Zah 10, 2). Pa i u Novom Zavjetu spominju se za vrijeme djelovanja apostola mag Simon (Act 8, 9, 19) i Elimah (Act 13, 6ss). Vračarstvo bilo je zabranjeno pod smrtnom kaznom (Ex 22, 18; Lev 20, 6. 27; Deut 18, 10—11). — 2) »Preljubnici i krivokletnici« koji su se također po Mojsijevu zakonu kažnjavali smrtnom kazni (Lev 19, 12; 20, 10; 24, 14—16; Deut 22, 22; Iv 8, 4—5). — 3) »Protiv onih, koji nepravedno postupaju s plaćom radnika, s udovicama i sa sirotama«. I ovi se grijesi zabranjuju i teško prekoravaju u Mojsijevu zakonu (Deut 24, 14. 17; 27, 19), te pripadaju među grijehе, koji u nebo vape za osvetom (Exod 2, 23; 22, 27; Prov 21, 13; Jak 5, 4). U prijevodu LXX posebno je istaknuta vrst nepravde prema udovicama i siročadi riječima: »koji čine nasilje udovicama, i koji pesnicom udaraju siročad«. — 4) »Protiv onih, koji

krivicu čine strancu» ne bojeći se Boga, koji po Mojsijevu zakonu (Deut 24, 17; 27, 19) i strance, kao socijalno inače nezaštićene, uzima u zaštitu. Riječima: »*te se ne boje mene*« — hoće prorok na svršetku da istakne, da je uzrok svih opačina nedostatak straha Božjega, u opreci prema osnovnoj nauci životne mudrosti Staroga Zavjeta: »*Strah Božji početak je mudrosti*« (Prov 1, 7; 9, 10; 15, 33; Job 28, 28; Ps 110, 10).

V. 6. »*Jer ja sam Gospod, i ne mijenjam se, a vi niste prestali biti sinovi Jakovljevi*«. U opreci prema nepostojanosti i prevrtljivosti izraelskog naroda gledom na držanje obećanja, Bogu zadanih prigodom sklapanja zavjeta, i gledom na vršenje zakona Božjega, kao što i u opreci prema pristranosti ljudskog suđenja s emfazom se ističe: a) Božja nepromjenljivost, jer je on punina najsavršenijeg bitka, kao što je istaknuto u samom njegovom imenu: $\text{יְהוָה} = \delta \text{ } \Omega$ (Exod 3, 14; Os 12, 5), i kako naglašuje sv. Jakov apostol: »U kom nema mijenjanja niti sjenka izmjene« (1, 17); b) iz nepromjenljivosti Božjeg bitka nužno proizlazi nepokolebljivost ili stalnost Božjih odluka i vjernost Božja obećanjima, koja je zadao; c) nepristrana pravednost Božja u suđenju, koja ne poznaje podmitljivosti (Deut 1, 17; 16, 19; Sap 6, 8; Eccli 35, 16). Sasvim protivno Izraelci, odnosno Židovi: »*nisu prestali biti sinovi Jakovljevi*«, t. j. sinovi varalice, kako to prorok na ovom mjestu ironički ističe i etimološkom igrom riječi u kontekstu, koji dalje slijedi, pobliže objašnjava, naročito u 8. verzu. Riječ naime יַעֲקֹב jest futur kala 3. l. s. m. r. = varat će, prevarit će, od korjena עָקַב = držati petu, dolaziti odostrag, zlobno podmetnuti nogu (petu), varati. Prema tomu יַעֲקֹב kao vlastito ime etimološki znači »varalica«. U vezi s ovakvim tumačenjem valja shvatiti glagol כָּלִיתִם od korjena כָּלַף u značenju: prestati biti (deficere); dakle: »*niste prestali biti sinovi Jakovljevi* (t. j. sinovi varalice)«. Ovakvo tumačenje ne saglašava se s prevodiocem Vulgate: »*a vi, sinovi Jakovljevi, niste prestali bitisati* (t. j. niste uništeni)«, — što bi značilo: da Židovi kao potomci Jakovljevi, premda su bili toliko prevrtljivi i odani nevjeri, ipak zbog vjernosti Božjih obećanja nisu bili uništeni, kao mnogi drugi narodi, koji su nestali s lica zemlje, nego su već tako reći u svom potpunom rasulu spašeni od propasti i omogućen im je povratak u domovinu, — kako shvaćaju i mnogi egzegete (Cornel. a Lapide, Menochius, Trochon,

Fillion, Hitzig, Keil, Driver). Međutim ovo mjesto drukčije shvaća i LXX, koja prevodi $\text{אַתֶּם בְּרַחֲמֵי הַשָּׁמַיִם}$ sa ἀπέχεσθε = niste se udaljili, te povezuje taj glagol sa stavkom: $\text{ἀπὸ τῶν ἀδικιῶν τῶν πατέρων ὑμῶν}$. Prema tome je smisao konteksta ovaj: »A vi, sinovi Jakovljevi, ne udaljujete se (ili prema kod. A: ἀπέχεσθε = ne udaljiste se) od nepravdâ vaših otaca«, — što pretpostavlja, prema mišljenju protestantskog egzegete J. Bachmana, ovu hebrejsku retroverziju: $\text{לֹא בְרַחֲמֵי הַשָּׁמַיִם בְּרַחֲמֵי אֲבוֹתֵיכֶם}$ = »vi se niste udaljavali od zla kao u vrijeme vaših otaca . . .«. Grčki dakle dodatak: ἀπὸ τῶν ἀδικιῶν koga nema u hebrejskom, nadopunjuje smisao glagola „ ἀπέχεσθε “ i prikladno zaokružuje cjelinu misli. No grčki tekst po sebi, kako leži, ne mora isključivati i etimološki smisao riječi »Jakov«, makar ga izričito ne tumači.

V. 7. »Od vremena naime otaca vaših opirali ste se mojim zakonitim uredbama i niste ih održavali . . .«. Ovaj stavak, u duhu stilistike prorokove, — koji običava najprije postaviti tvrdnju, a onda odmah nadovezuje za nju pozitivni stvarni dokaz, — jest argumenat, kojim se potvrđuje istinitost tvrdnje: »vi niste prestali biti sinovi Jakovljevi«, u smislu postojane moralne prevrtljivosti Izraelaca, koju ovdje prorok prekora gorkim spočitavanjem.

2. Prekoravanje zbog uskraćivanja prinosa (3, 7—12).

»Povratite se k meni, pa ću se i ja vratiti k vama . . .«. Budući da je uzrok svih narodnih zala i kušnja u otpadu od Boga po odstupanju od Božjih zakona, logički je zaključak: treba ukloniti uzrok tih zala, ukloniti zapreku prijateljstvu i miru s Bogom, t. j. povratiti se k točnom vršenju zakona Božjega, pa će se tada i njihov odnos prema Bogu promijeniti na bolje, da postanu Bogu draga djeca sa svim povlasticama, kako blagostanja, tako i duševnog mira, što su s time u vezi. Ali, kako je narod otvrdnuo u bezakonju, vidi se iz drskog upita, kojim uzvraća na poziv, da se povрати k Bogu: »U čemu da se vratimo?!« Taj upit kao da sadržava i farizejsko čuđenje, kao da si nisu svijesni krivnje, da u ičemu prestupaju zakon Božji. Time se još snažnije ističe njihova tvrdovratost i okorjelost u zloći. Na to proroku ne preostaje drugo, nego da narodu navede sasvim konkretan dokaz njegove opakosti i nevjere prema Bogu, i to čini prorok jakim retorskim pitanjem:

V. 8. »Smije li čovjek varati Boga? A vi mene varate!« Prorok dakle spočitava narodu nečuvenu drskost, koju svaki, ako iole sudj zdravim razumom, mora uvidjeti kao zlo. U hebrejskom tekstu dolazi u ovom stihu svaki puta za značenje glagola: varati, prevarom nadmudriti, — odnosni oblik hebr. glagola: קָבַע, Zanimljivo je, što taj glagol imade sinonimno značenje kao i glagol: עָקַב, što smo ga spomenuli u tumačenju pređašnjeg verza kod etimologije riječi »Jakov«. Značajno je, da LXX stalno u ovom verzu upotrebljava za pojam »varati« glagol: *πτεροῖξεν* koji je zapravo točan prijevod glagola: עָקַב, a ne glagola קָבַע. Dovedemo li to u kontekstnu vezu s verzom 6: »vi niste prestali biti sinovi Jakovljevi« (tj. »varalice«), — onda se ne možemo oteti dojmu vješte i snažne prorokove stilistike, pa zaključujemo po retroverziji glagola: *πτεροῖξεν* = podmetnuti petu, varati iz LXX u hebrejski עָקַב = podmetnuti petu, varati, da su u hebrejskom originalnom tekstu, kakav je predležao prevodiocima LXX, mjesto sadašnjih oblika od glagola קָבַע, morali biti oblici glagola עָקַב. Kako vidimo, ovo mišljenje, s obzirom na unutrašnje razloge, naročito na vezu konteksta, dosta je uvjerljivo, pa mu se zato priklanjaju i neki katolički, a i znatan broj protestantskih egzegeta, kao Sanctius, Nowack, Marti, Duhm, Isopescul, Sievers, Tichomirov, Kittel, Riessler i Wellhausen.¹² Inače Aquila i Symmachus prevode ovaj glagol sa „ἐποστερήσει“ = spoliabit, dok V naizmjenice sa: »affliget« i »configitis«, »configimus«. Konačni je smisao svakako taj, da se snažno naglašuje drzak način prevare, kojim Židovi vrijeđaju Boga time, što uskraćuju podavanje »desetina i prvina«, na koje su po Mojsijevu zakonu bili obvezani (Lev 27, 30; Num 15, 19; 18, 21; Deut 14, 22). Na tu se manu tuži također Nehemija (13, 10), premda su se nakon povratka iz ropstva babilonskoga Židovi na to ponovno svečano obvezali (Neh 10, 37). LXX parafrazira riječi: »u desetinama i prinosima« ovako: »jer su su kod vas desetine i prvine«, — t. j. jer ih pridržavate za sebe.

V. 9. »U prokletstvu ste prokleti, a vi me ipak varate, sav narod«. Vulgata prevodi po smislu: »in p e n u r i a vos maledicti estis«, što je sasvim ispravno, jer se ovdje radi o »prokletstvu«, o kakvom je govor gore (2, 2), t. j. kada Bog uskraćuje usjevima svoj blagoslov, pa ne donesu roda, te razna s time u vezi

¹² Knabenbauer—Hagen, o. c. 569.

druga zla, t. j. suša, siromaštvo, glad, kuga, pomor i slične nevolje. Pod bičem tih nevolja trpi kaznu »sav narod«, t. j. i puk i svećenstvo, kao što je sav imao udjela i u krivnji, uskrajući prinose i desetine. Usprkos »prokletstva« (t. j. siromaštva) koje ih bije ipak se narod ne će da okani svojih zlih navika, nego sveudilj hoće uporno da Boga vara. Tekst LXX znatno se na ovom mjestu razlikuje od M i V, jer mjesto: »u prokletstvu ste prokleti« imade: ἀποβλέποντες... ἀποβλέπετε = pogledavajući pogledavate, t. j. »čudom se čudite«, što predpostavlja drukčije čitanje hebrejskog teksta, kako je napomenuto gore među tekstualno-kritičkim opaskama. Osim toga LXX mjesto: »sav narod« — imade: τὸ ἔτος συνετελέσθη = »ljetno (godina) se svršilo« — pa odmah nadovezuje v. 10: »i vi donesite sav prirod... da ga bude na jagmu...« — U M pak i u V ove riječi sačinjavaju novi stavak:

V. 10. »Donesite sve desetine u spremište, da bude hrane u mojoj kući...« Prorok predlaže narodu, kako će popraviti svoje bijedno stanje: mjesto da iskušavaju Boga varanjem i proksom, neka ga iskušaju time, što će vršiti zakon. Neka snesu sve desetine u spremište, pa će vidjeti, ne će li Bog izliti na njih obilje blagoslova zemaljskih rodova. S emfazom se ističe: »sve desetine«, da nijedne ne pridrže ili uskrate. Prinosi desetina pohranjivali bi se u posebnim spremištima, sagrađenim pokraj hrama, da se odanle dijele za uzdržavanje svećenicima i levitima. Ta je spremišta dao sagraditi kralj Ezekija, postavivši nad njima posebne upravitelje (II Par 31, 11ss), a poslije ropstva su obnovljena za Nehemije (Neh 10, 37ss: 13, 3—12). »...ne ću li vam otvoriti nebeske ustave i izliti na vas blagoslov sve do ne pomanjkanja (t. j. V: do izobilja)«. Prema tadašnjem načinu izražavanja »cataractae coeli« su nebeske u s t a v e (prijekleti, prozori ili bezdani) što sadržavaju u sebi vodene mase nad atmosferom, kao i »thesauri« riznice, što sadržavaju razne vrsti oborina, naročito kišu (Gen 7, 11; 8, 2; Num 20, 6; Lev 28, 12; IV Reg 7, 2; Job 26, 8; Is 24, 18; Ps 77, 13).¹³ Kad Bog otvori nebeske pregrade (cataractae), izliti će svoj »blagoslov«, što znači: obilje kiše, koja je osobito u orijentalnim krajevima glavni uvjet bujne vegetacije i plodnosti zemlje. Protivno ovakvom izljevu blagoslova jesu: »coeli clausi«,

¹³ Oberški dr. J., Antikni nazor o svijetu i Biblija, Zagreb 1938., str. 9

»ferrei« ili »aenei« (Lev 26, 19; Deut 28, 23; III Reg 8, 35; II Par 6, 26; 7, 13; Ps 77, 23). Fraza: »sve do ne pomanjkanja« = »do izobilja«, kako po smislu prevodi V, t. j. toliko, da ne će dostajati spremišta, da se u njima pohrani obilje plodova. LXX parafrazira: »da ga bude na jagmu«.

V. 11. »I zaprijetit ću poradi vas proždrljivcu (skakavcima), da vam ne kvari roda zemaljskoga«. Nije dosta, da Bog dade obilje kiše, da uzmognu usjevi roditi, jer se kraj svega toga može dogoditi, da plodovi usjeva propadnu usljed tuče, navale skakavaca, hruštava i gusjenica, što u orijentalnim krajevima nisu rijetke pojave (Exod 10, 4. 12; III Reg 8, 37; Deut 28, 38; Ps 77, 46; 104, 34; Joel 1, 4s; 2, 25; II Par 7, 13). Ove razumijeva prorok pod riječju »devorantem«. »I vinova loza u polju ne će vam biti nerodna«. Gajenje vinove loze bila je jedna od najvažnijih privrednih grana agrikulture na istoku (Gen 49, 11; Deut 11, 14; 14, 23; 33, 28; IV Reg 18, 31). Zato se smatralo velikom nedaćom u gospodarstvu, ako bi vinova loza podbacila ne donijevši željena roda (Deut 28, 30. 39; Ps 77, 47; Is 5, 4; Joel 1, 4. 7; Am 5, 17; Hab 3, 17). »Kaže Gospod nad vojskama«. Ovim se riječima naglašuje nepokolebljiva sigurnost Božjeg obećanja.

V. 12. »Svi narodi zvati će vas blaženima, jer ćete vi biti poželjna zemlja«. Posljedica obraćenja k Bogu bit će ta, da će narod uživati toliko vremenito blagostanje, te će ih svi narodi nazivati blaženima i željeti si takvo blagostanje, što je istaknuto i za vrijeme Mojsijevo (Deut 33, 29), a i drugi proroci to naglašuju (Is 62, 4; Jer 3, 19; Ezek 20, 6; Zah 7, 14; 8, 13. 15).

3. Navještaj suda Božjega (3, 13—4, 6).

U narednom odlomku nadovezuje prorok pobijanje daljnjih prigovora, kojima narod blasfemički vrijeđa i izaziva Boga i naviješta konačni objektivni sud Božji. Obradba je stilistički provedena analogno kao gore (od 2, 17—3, 6).

V. 13. »Drške su vaše riječi protiv mene, govori Gospod«. Usprkos argumentacije u predašnjim recima, u kojima je prorok pozvao narod, neka točno održava propise o prinosima desetina, pa da će imati i obilje Božjeg blagoslova u poljskim prihodima, narod ne prestaje da sveudilj nasilno navaljuje na Boga svojim prigovorima, i to načinom koji naliči na svadljivo izazivanje. Prorok opet navodi njihovo drsko pitanje, koje odaje tvrdovratost u opaćini.

V. 14. »A vi pitate: Što smo međusobno govorili protiv tebe? Rekli ste: Zaludu je služiti Bogu i koja nam korist od toga što držimo njegove zapovijedi i što hodamo pred Gospodom vojska u žalosti (u crnom odijelu u znak pokore)?« Narod je mislio, da je dovoljno samo izvanjskim načinom ispunjavati zapovijedi Božje i vanjskim načinom postiti, ali to nije pred Bogom dovoljno. Trebalo je i unutrašnjim načinom, srcem i dragovoljno podvrgavati se i potpuno se predati volji Božjoj. To su isticali i proroci: Isaija i Zakarija. Isaija n. pr. prekora narod, što posti samo izvana, a u isto vrijeme ustraje u svojim grijesima: udovoljava strastima, postupa nemilo s bližnjim, svađa se i prepire (Is 58, 3ss; Zak 7, 5—6). Jednako su proroci isticali, da su bez vrijednosti i sve žrtve i bogoslužna djela, ako ih ne vrše tako, da cijelim životom nastoje izvršivati zakon Božji (Jer 6, 20; Amos 5, 21). Sve ove pojave samo vanjskog izvršivanja slova zakona bez unutrašnje ozbiljne volje podvrgavati se Bogu vodile su sve izrazitije u farizeizam. Prorok nastavlja s prekoravanjem blasfemičkog govorenja naroda, koje kulminira u apsurdnom zaključku, da je ispravnije nazivati bezbožne blaženima. Narod s drzovitom ironijom, ili bolje reći sarkazmom kao da prebacuje Bogu:

V. 15. »Od sada ćemo, dakle, nazivati blaženima bezbožnike, jer se oni i naziđuju, premda čine što je zlo; premda iskušavaju Boga, ipak ostaju nekažnjeni!« Na taj način izražavaju sumnju i o Božjoj pravednosti i Božjoj svetosti. Tako narod u svojoj nestrpljivosti kao da odvrća na prorokov poziv. neka kušaju Boga vršeći točno propise zakona Božjega, protivnim argumentom: eto bezbožnici iskušavaju Boga svojim zloćama, pa mjesto da budu kažnjeni, njima ide u svemu dobro! . . . »bivaju nazidani« = u svemu napreduju: umnožava im se porodica i potomstvo i obiluju u materijalnom bogatstvu. Sigurno pomišljaju i na povoljne političke, ekonomske i socijalne prilike susjednih moćnih država, premda u njima vlada idolopoklonstvo; a kakvo je nasuprot bijedno stanje židovskoga naroda, gdje bi se morao očitovati prosperitet obnavljanja teokratskog kraljevstva.

V. 16. »Na to progovaraju među sobom oni, koji se boje Boga, svaki prema bližnjemu svomu«. Onima koji blasfemički mrmrljaju protiv Boga, spominje prorok kao antitezu »timentes Dominum«, t. j. one, koji u isto vrijeme (»tunc«) sa strahopoči-

tanjem prema Bogu razgovaraju međusobno. Premda i ovi podnose razne nevolje, ipak zato u predanosti u volju Božju ne očajavaju o Božjem milosrđu. Ne spominje se, o čemu oni govore. Možda se i tuže na svoje nevolje, ali ne drsko i blasfemičkim riječima, nego poput strpljivog Joba (21, 7ss), ili proroka Jeremije (12, 1ss) i Habakuka (1, 3. 13). Na uzdisaje pobožnih, koji imadu strahopočitanje prema Bogu, »*Bog se obazire i uslišava ih*«. Slikovito se predočuje, kako Bog vodi računa o njihovim dobrim djelima: »*i piše se pred njim knjiga spomenica . . .*«, kako je to bio običaj u ono vrijeme i na kraljevskim dvorovima (Ezra 6, 1) i u javnim spomenicama (Est 6, 1), da se ubilježuju važni događaji. »*Knjiga spomenica*« ovdje simbolički označuje brigu Božje providnosti i Božje sveznanje, kojem ne može ostati ništa sakriveno ili zaboravljeno. U Svetom Pismu upotrebljava se dosta često ova simbolika, i to bilo za pojedinca čovjeka (Exod 32, 32; Dan 12, 1; Tob 12, 12), bilo skupno (Ps 68, 29; 138, 16; Dan 7, 10). I u katoličkoj liturgiji imademo: »*Liber scriptus proferetur . . .*« (Sequ. missae de requie). »*I koji misle na ime njegovo*« znači, da nastoje shvatiti duboko značenje imena Božjega, t. j. neizmjenjnih savršenstava, koje sadržava to ime, naročito Božje nepromjenljivosti, pravednosti, istinitosti i vjernosti (ispor. gore 3, 6).

V. 17. »*I oni će biti moja tečevina u dan koji ću ja odrediti*«. Dan posebnog Božjeg određenja jest sudnji dan, kada će se pred čitavim svijetom očitovati neizmjenjerna pravednost Božja. U taj će dan pravednici postati odabrana svojina Božja, jer će ih Bog primiti, da naslijede obećanu baštinu vječnog blaženstva kao nagradu za njihovu vjernost Bogu i postojanost u kreposti. »*I bit ću im milostiv, kao što je čovjek milostiv svome sinu, koji mu služi*«. LXX mjesto »*milostiv*« imade »*i prigrlit ću ga*«, a V: »*i oprostit ću mu*« (poštedit ću ga); smisao je konačno isti. Bog u svom neizmjenjnom milosrđu i beskrajnoj ljubavi kao dobri otac spreman je da oprostí (Luk 15, 11—32) ljudima njihova pomanjkanja, od kojih ni pravednici nisu posve čisti, ako su inače puni straha Božjega te se raskajani poprave. Takvi će biti na sudnji dan pošteđeni od vječne kazne.

V. 18. »*I obratit ćete se i vidjet ćete, kakva je razlika između pravednika i grješnika, između onoga koji služi Bogu i onoga, koji mu ne služi*«. Na ovom svijetu u zemaljskom životu ne mogu ljudi uvijek potpuno shvatiti i dokučiti tajne Božjeg

promisla, zašto Bog dopušta, da često grješnici žive u obilju i bogatstvu, a pravednici trpe i pate (Ps 72; Job 31, 35—40). No sve će to jasno upoznati na sudnji dan. Mjesto Vulgatinog »et covertemini« može se hebr. izraz עֲשׂוּ־עֵינֵיכֶם prevesti prislovno sa »et iterum« = »i opet ćete vidjeti«, naime zato, jer su već imali prilike to vidjeti u svojoj povijesti, n. pr. kad je Bog učinio razliku među Izraelcima i Egipćanima (Exod 11, 7). Tada će se u punom sjaju Božje providnosti odraziti nespojiva razlika među pravednicima i bezbožnicima, među onima koji služe Bogu i onima koji mu ne služe; misao je pojačana paralelizmom.

Gl. IV, 1. Prorok nastavlja opisujući veličanstvenu i strašnu pojavu sudnjega dana. »*Jer evo, približava se dan vruć kao peč*« (LXX: *i spalit će ih*). Prorok poređuje sudnji dan sa užarenom peći. U Svetom Pismu često se spominju teofanije (vidljive pojave Boga) u obliku ili uz prisutnost vatre (Gen 15, 17; Exod 3, 2; 14, 24; 19, 18; Deut 4, 12. 15; 5, 24; Ps 17, 9; 96, 3; Dan 7, 9—10). Vatra je simbol: ili veličanstva Božjega, ili Boga kao zakonodavca, ili njegove pravde i osvete (n. pr. kod propasti Sodome i Gomore, Gen 19, 24; ili kad Ilija kažnjava u ime Božje bezbožne pedesetnike, IV Reg 1, 10. 12); ona je sredstvo za iskušavanje i očišćavanje, kao kad se kovina u vatri čisti od raznih nečistih primjesa. Naročito se naglašuje pojava vatre uz sudnji dan, i vječna vatra kazne u paklu (Joel 2, 30—32; Sof 1, 18; Mat 25, 41; II Sol 1, 8; II Petr 3, 12 i dr.). Sudnji dan prisposodablja se užarenoj peći, jer je u zatvorenom prostoru mnogo jača vrućina ognja, nego vani na slobodnom zraku. »*I bit će svi bezbožnici i svi, koji čine zlo, kao slama, i zapalit će se u dan, koji će doći, . . . tako da ne će ostati ni korjena ni grančice.*« Snažna je poredba, gdje se oholice i bezbožnici uspoređuju sa slamom, odnosno u hebr. tekstu sa pljevom, koju u tren sažiže vatra, da se tako istakne njihova prolaznost i ništavost, tako da će im se zatrti i korijen i sjeme. Egzegete Calmet i Reinke tumače ovo mjesto također u smislu razorenja Jerusalema, kad je bila uništena židovska država i njihov glavni grad. Međutim oba događaja, t. j. propast Jerusalema i židovskog naroda i sudnji dan zbog sličnosti elementarnih strahota spaja i sam Isus Krist u Matejevju evanđelju (24, 2—31).

U opreci prema strašnoj sudbini bezbožnika prorok poređuje sreću pravednika sa suncem, koje donosi svojim zrakama zdravlje.

V. 2. »A vama, koji se bojite mene, svanut će sunce pravde, kojega zrake donose zdravlje.« Kao što je sunce izvor svijetla, topline, rasta i uspijevanja u biljnom i životinjskom carstvu na zemlji, tako će Bog u neizmjernom sjaju svog veličanstva, ljepote, dobrote, pravednosti i milosrđa zasjati na radost i blaženo uživanje pravednicima. Kao što sunce sa svojim svijetlim i toplim zrakama, što se prisposobljavaju krilima, donosi zdravlje organskim bićima (*sanitas in pennis eius*), tako Gospod Isus Krist, kao Sunce pravde, t. j. najpravedniji, unosi svojim spasonosnim zakonima blagostanje u čovječanstvo, uklanjajući rane grijeha i opačina. »I izlazit ćete i poskakivati kao telad iz staje.« Veselje pravednika na sudnji dan predočuje se zornom slikom iz pastirskog života. Dok su naime pravednici bili pritješnjavani nevoljama, kao da su bili lišeni slobode, zatvoreni i sakriveni u svoje stanove (Is 26, 20); povedeni pak u slobodu blaženstva bit će obuzeti neopisivim veseljem.

V. 3. »I gazit ćete po bezbožnicima, jer će oni postati prah pod stopalima vaših nogu u dan, koji ću ja odrediti . . .« Prorok ističe snažnom antitezom, kako će biti silna razlika na dan suda Božjega između pravednika i bezbožnika, jer će bezbožnici, koji su se u zemaljskom životu banili ohološću, isticalj se drzovitošću, uživali vlast, bogatstvo, udobnost i raskoš, — na sudnji dan biti izjednačeni s pepelom, (t. j. sa prezrenom i odbačenom stvarju) po kom će gaziti pravednici. Jednaka misao istaknuta je n. pr. u Ps 1, 4; »Non sic impii non sic; sed tanquam pulvis quem proiicit ventus a facie terrae . . .«; ili u Ps 17, 43: »Et comminam eos ut pulverem ante faciem venti; ut lutum platearum delebo eos«. Time je izraženo, kako će bezbožnici pored kazne vječnoga ognja biti također predmetom najstrašnijeg odbačenja, poniženja i prezira. Tako dakle prorok, pogledom u daleku budućnost, hoće da svrati pažnju na konačni sud Božji i tako da suzbije neopravdane blasfemičke prigovore nestrpljivog naroda. Pomisao na neizmjernu nagradu za pravedan život treba da pravednike krijepi i u najtežim časovima nevolja i kušnja zemaljskog života, kako to naglašuje i sv. Pavao Apostol u II Kor 4, 7—5, 5.

EPILOG MALAHIJINA PROROŠTVA (4, 4—6).

Nakon što je prorok temeljito oprovrgao besmislene i blasfemičke prigovore protiv Božje pravednosti, upozorivši na to, da će se pravednost Božja u punom svom sjaju očitovati defi-

nitivno na sudnji dan, poziva narod ozbiljnim riječima na točno vršenje Mojsijeva zakona, danog im na gori Horebu.

V. 4. »Sjećajte se zakona sluge moga Mojsija, što sam mu zapovjedio na gori Horebu za svega Izraela, odredbe i presude.«

Hoće li narod da sebi osigura sretnu sudbinu pravednika na sudnji dan, treba da vjerno izvršuje zakon Mojsijev. Neka se sjeti svečanih obećanja zadanih Bogu prigodom proglašenja zakona Mojsijeva i sklapanja zavjeta s Bogom, kad im je obećao da će ih za vjerno izvršivanje zakona nagraditi također obiljem vremenitih dobara (Lev 26, 3—13; Deut 28, 1—14). Ako li se pak iznevjere, kako im je Bog zaprijetio kaznama (Lev 26, 14—35; Deut 28, 15—68). Taj su napokon zavjet i nakon povratka iz ropstva svečano obnovili pred Nehemijom (9, 38—10, 39). Zakon Mojsijev bio je za narod izraelski, kao ograda što ga je čuvala od zla, kao pedagog, koji ga je odgajao i pripravljaio za dolazak Mesijin. »Sluge moga Mojsija.« Mojsije je i po svojoj službi kao posrednik između Boga i naroda izraelskog, kao i svojim uzornim primjerom, u eminentnom smislu riječi bio uzorni sluga Božji. Zato prorok potsjeća narod i na njegov ugled po kom je primio od Boga zakon. »Na gori Horebu«. Gora Horeb dio je sinajskog gorskog skupa na Sinajskom poluotoku. U Sv. Pismu uzajmice se spominju gora Sinaj i gora Horeb kao mjesto, gdje su Izraelci primili preko Mojsija od Boga svoj zakon (Ex 17, 6; 19, 11. 16. 18; 20, 18; Deut 1, 6; 4, 10. 15; 5, 2; 9, 8; 18, 16; 29, 11; 33, 2). Prorok hoće da narod podsjeti na veličanstveni prizor teofanije prigodom proglašivanja zakona, koji je prizor u narodu pobudio silno strahopočitanje prema Bogu. U vezi sa sjećanjem na sve ove okolnosti opomena: »sjećajte se!« dobiva tim veću snagu. »Za svega Izraela, odredbe i presude.« Ovim se riječima naglašuje, kako je Mojsijev zakon obvezatan za cijeli Izraelski narod, jer se sav narod svečano obvezao na njegovo vršenje, te uključuju cjelokupni zakon Mojsijev, t. j. sve vrste propisa, bio to dekalog, ili obredni i građanski zakon.

Na posljatku prorok dodaje jedno značajno proroštvo o ponovnom dolasku Ilijinom prije sudnjega dana na ovaj svijet sa svrhom obraćenja potomaka izraelskog naroda. To je proroštvo najsjajniji dokumenat nepokolebljive vjernosti, kojom Bog održava ugovor, sklopljen s patrijarsima, pa makar je izraelski narod toliko puta prekršio zadanu vjeru, i samoga Mesiju

odbacio, kako je to unapred prorekao Isaija (10, 22—23; 65, 2ss), a i sv. Pavao Apostol to potvrđuje (Rim 9, 27; 10, 19—21; 11, 5. 25).

V 5. »Evo, ja ću vam poslati proroka Iliju prije nego dođe veličanstven i strašan dan Gospodnji.« Velika većina svetih Otaca i tumačitelja slažu se u tom, da se ove riječi imadu svakako shvatiti u doslovnom smislu. Prema tomu prorok Malahija na ovom mjestu proriče ponovni dolazak Ilijin na ovaj svijet prije sudnjega dana. Poznato je naime, da je prorok Ilija bio bez smrti uzet sa zemlje na ognjenim kolima i konjima u nebeske visine (IV Reg 2, 11; Eccli 48, 9; I Mak 2, 58). Dakako da Ilija još nije mogao biti uzet u pravo nebo blaženika, jer takvoga još nije bilo, doklegod nije Spasitelj izvršio na križu djelo Otkupljenja, a ni zato, jer ni na Iliji još nije ispunjen uvjet smrti za prelaz u konačno eshatološko stanje čovjeka. No nema sumnje, da je Bog u svemiru mogao naći zgodno mjesto, gdje će se Ilija moći sačuvati živ do onoga vremena, kada će ga Bog prije sudnjega dana poslati na ovaj svijet u svrhu propovijedanja pokore za obraćenje potomaka izraelskog naroda.

Istinu o ponovnom dolasku Ilijinu na ovaj svijet prije sudnjega dana potvrđuju nam također i ona mjesta iz novozavjetnih knjiga, gdje se govori o uvjerenju Židova da će Ilija ponovno doći na svijet (Mat 11, 11—14; 16, 14; 27, 47. 49; Mark 6, 15; 8, 28), a i sam Gospodin Isus Krist potvrđuje ispravnost ove vjere svojim izjavama (Mat 17, 10—13).¹⁴ Taj će se dolazak dogoditi prije sudnjega dana. Ne valja ovdje identificirati ovaj dan »velik i strašan« s onim u našem tekstu gore (3, 1), gdje se proriče dolazak Mesijina preteče, nego tu se govori isključivo o sudnjem danu, koji će doista biti strašan za potpuno osuđenje i odbačenje bezbožnika.

V. 6. »On će učiniti, da se obrati srce otaca k sinovima, i srce sinova k ocima njihovim.« Kao što je Ilija za svog historijskog života i djelovanja na zemlji vršio važno poslanstvo Božje, da u borbi protiv idololatrije bezbožnih izraelskih kraljeva, Ahaba i njegovih nasljednika, revnuje za obnovu pravovjernog kulta, propovijedajući među ostacima vjernih izraelovih sinova (7000 onih koji nisu prignuli koljena pred Baalom — III Reg 19, 18; Rim 11, 4), tako će on propovijedati pokoru za obraćenje čovječanstva (naročito potomstva izraelskog naroda) prije

¹⁴ Oberški dr. J., O parusiji Ilije i Henoha, Zagreb 1938., str. 12-16.

sudnjega dana. U ovom smislu tumači se i mjesto iz Apokalipse sv. Ivana Apostola (11, 3—12) o dvjema svjedocima. Zbog nevjere izraelskih sinova, koji su prezreli, odbacili i dapače ubili Spasitelja, odvratilo se srce vjernih praotaca izraelskih od njihovih sinova, jer nijesu u svom srcu mogli odobriti zloću i okrutnost odmetnutih svojih sinova. No Ilija će time, što će obratiti zabludjele sinove izraelskog naroda na put prave vjere, sklonuti duše pravednih otaca, da s ljubavlju natrag prigrle svoje sinove, kad se obrate. S druge pak strane i sinovi, obraćeni od zablude i pokajavši se od svoje zloće, okrenut će se u svojim srcima i dušama da upoznaju jasno onu istinu, koju su vjerovali njihovi pravedni ocevi. »*Da ne dođem i ne udarim zemlju prokletstvom.*« Ponovnim poslanjem proroka Ilije na zemlju Bog će opet pružiti dokaz svoje beskrajne dobrote i milosrđa, kao što i nepokolebljive svoje vjernosti u održavanju sklopljenog ugovora prema odabranom narodu, da tako predusretne potpunom uništenju i zabačenju svekolikog potomstva odabranog naroda. Tako će se barem ostaci toga naroda pred sudnji dan spasiti od potpune propasti, o čemu govori i sv. Pavao Apostol u svojoj poslanici Rimljanima (9, 27; 10, 19—21; 11, 5. 25).
